

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ ของสำนักงานเกษตรอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์
2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายเกษตรอินทรีย์
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมตามแนวทางเกษตรอินทรีย์
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์
5. บริบทของอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์

ความหมายของเกษตรอินทรีย์

มีนักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของเกษตรอินทรีย์ ไว้หลายมุมมอง ดังนี้
คณะกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ (2551, หน้า 15) ได้รวบรวมความหมายเกษตรอินทรีย์ไว้ ดังนี้

1. นิยามของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movement: IFOAM) ซึ่งเป็นเครือข่ายขององค์กรด้านเกษตรอินทรีย์ระหว่างประเทศที่มีสมาชิกกว้างขวางที่สุดในโลก มติที่ประชุมใหญ่ของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติซึ่งจัดขึ้นเมื่อมิถุนายน พ.ศ. 2551 ณ เมืองวิกโนลา (Vignola) ประเทศอิตาลี ได้สรุปความหมายหรือนิยามของเกษตรอินทรีย์ไว้ว่า

“Organic agriculture is a production system that sustains the health of soils, ecosystems and people. It relies on ecological processes, biodiversity and cycles adapted to local conditions, rather than the use of inputs with adverse

effects. Organic agriculture combines tradition, innovation and science to benefit the shared environment and promote fair relationships and a good quality of life for all involved.”

“เกษตรอินทรีย์ คือ ระบบการผลิตที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของสุขภาพดิน ระบบนิเวศ และผู้คน เกษตรอินทรีย์พึ่งพาอาศัยกระบวนการทางนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพ และวงจรธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ แทนที่จะใช้ปัจจัยการผลิตที่มีผลกระทบต่อทางลบ เกษตรอินทรีย์ผสมผสานองค์ความรู้พื้นบ้าน นวัตกรรม และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และส่งเสริมความสัมพันธ์ที่เป็นธรรม และคุณภาพชีวิตที่ดีของทุกคนและสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง”

นัยของเกษตรอินทรีย์ตามนิยามของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติมองเกษตรอินทรีย์ในฐานะของการเกษตรแบบองค์รวมที่ให้ความสำคัญในเบื้องต้นกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศ การเกษตร และทรัพยากรธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละเลยมิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ เพราะความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อมไม่อาจดำรงอยู่ได้โดยแยกออกจากความยั่งยืนทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรและสังคมโดยรวม

2. นิยามของสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) ซึ่งเป็นหน่วยงานระดับกรม ภายใต้สังกัดของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture) คือ ระบบการจัดการด้านการเกษตรแบบองค์รวม ที่เกื้อหนุนต่อระบบนิเวศ วงจรชีวภาพ และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติ หลีกเลี่ยงวัตถุดิบที่ได้จากการสังเคราะห์ และไม่ใช้พืช สัตว์ หรือจุลินทรีย์ที่ได้มาจากการดัดแปรพันธุกรรม (Genetic Modification) หรือพันธุวิศวกรรม (Genetic Engineering) มีการจัดการกับผลิตภัณฑ์ โดยเน้นการแปรรูปด้วยความระมัดระวัง เพื่อรักษาสภาพการเป็นเกษตรอินทรีย์ และคุณภาพที่สำคัญของผลิตภัณฑ์ในทุกขั้นตอน” ความหมายของเกษตรอินทรีย์ที่นิยามโดยหน่วยงานราชการของไทยดังกล่าว พบว่ามีใจความที่มีรายละเอียดชัดเจน และจับต้องได้มากกว่าในฐานะเกษตรกรซึ่งเป็นผู้ผลิต ส่วนคานิยามของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติจะให้ความสำคัญในหลายมิติเชื่อมโยงเป็นองค์รวม แต่ทั้งนี้ ความหมายจากทั้งสองแหล่งก็ยังคงหลักการที่ไม่แตกต่างกันในการทำเกษตรโดยหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการผลิต รวมไปถึงการเก็บเกี่ยว และจำหน่ายผลิตผลด้วย

สรพงศ์ เบญจศรี (2553, หน้า 79) กล่าวว่าเกษตรอินทรีย์ หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรที่หลีกเลี่ยง และละเว้นการใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและฮอร์โมนที่กระตุ้นการเจริญเติบโต

เกษตรอินทรีย์ เป็นระบบการเกษตรที่มีลักษณะเป็นองค์รวมที่ให้ความสำคัญในเบื้องต้นกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละเลยมิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ เพราะความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อมไม่อาจดำรงอยู่ได้ โดยแยกออกจากความยั่งยืนทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร (ศูนย์พัฒนาเกษตรอินทรีย์, ออนไลน์, สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน พ.ศ. 2560)

โดยสรุปเกษตรอินทรีย์ คือการผลิตทางการเกษตร โดยการใช้สารเคมีในระบบการผลิต โดยพื้นที่ที่ใช้ผลิตกรรมทางการเกษตรจะต้องปลอดจากสารเคมีและการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมชาติ และความเกี่ยวเนื่องกันสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ

แนวคิดของเกษตรอินทรีย์

แนวคิดพื้นฐานของเกษตรอินทรีย์ คือ การบริหารจัดการการผลิตทางการเกษตรแบบองค์รวมที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน, การรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด และการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของฟาร์ม ทั้งนี้เพราะแนวทางเกษตรอินทรีย์อาศัยกลไกและกระบวนการของระบบนิเวศในการทำการผลิต จากแนวคิดดังกล่าวเกษตรอินทรีย์จึงปฏิเสธการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมี เนื่องจากสารเคมีการเกษตรเหล่านี้มีผลกระทบต่อกลไกและกระบวนการของระบบนิเวศ นอกเหนือจากการปฏิเสธการใช้สารเคมีการเกษตรแล้ว เกษตรอินทรีย์ยังให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของวงจรของธาตุอาหาร การประหยัดพลังงาน การอนุรักษ์ระบบนิเวศการเกษตร และการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้เกษตรอินทรีย์ยังให้ความสำคัญกับเกษตรกรผู้ผลิตและชุมชนท้องถิ่น เกษตรอินทรีย์มุ่งหวังที่จะสร้างความมั่นคงในการทำการเกษตรสำหรับเกษตรกร ตลอดจนอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรม แต่ในขณะเดียวกัน เกษตรอินทรีย์ก็ได้ปฏิเสธการผลิตเพื่อการค้า เพราะตระหนักว่าครอบครัวเกษตรกรส่วนใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพาการจำหน่ายผลผลิต

เพื่อเป็นรายได้ในการดำรงชีพ (กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจสหกรณ์ สำนักงานสหกรณ์ จังหวัดยโสธร, 2559, หน้า 6)

ดังนั้น เกษตรกรที่หันมาทำเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องพัฒนาการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและ การบริหารจัดการฟาร์มของตนเพิ่มขึ้นด้วย ผลที่ตามมาก็คือเกษตรอินทรีย์จึงเป็นแนวทางการเกษตรที่ตั้งอยู่บนกระบวนการแห่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา เพราะเกษตรกรต้องสังเกต ศึกษา วิเคราะห์ – สังเคราะห์ และสรุปทเรียนเกี่ยวกับการทำ การเกษตรของฟาร์มตนเอง ซึ่งจะมีเงื่อนไขทั้งทางกายภาพ (เช่น ลักษณะของดิน ภูมิอากาศ และภูมินิเวศ) รวมถึงเศรษฐกิจ – สังคมที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น เพื่อคัดสรรและ พัฒนาแนวทางเกษตรอินทรีย์ที่เฉพาะและเหมาะสมกับฟาร์มของตัวเองอย่างแท้จริง

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เกษตรอินทรีย์จึงปฏิเสธการใช้สารเคมี กำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมี เนื่องจากสารเคมีการเกษตรเหล่านี้มีผลกระทบต่อกลไกและ กระบวนการของระบบนิเวศนอกเหนือจากการปฏิเสธการใช้สารเคมีการเกษตรแล้ว เกษตรอินทรีย์ยังให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของวงจรของธาตุอาหาร, การประหยัด พลังงาน, การอนุรักษ์ระบบนิเวศการเกษตร และการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ เกษตรกรที่หันมาทำเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องพัฒนาการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและ การบริหารจัดการฟาร์มของตนเพิ่มขึ้นด้วย ผลที่ตามมาก็คือเกษตรอินทรีย์จึงเป็นแนวทางการเกษตรที่ตั้งอยู่บนกระบวนการแห่งการเรียนรู้และภูมิปัญญาเพราะเกษตรกรต้อง สังเกต ศึกษา วิเคราะห์ – สังเคราะห์ และสรุปทเรียนเกี่ยวกับการทำ การเกษตรของ ฟาร์มตนเอง ซึ่งจะมีเงื่อนไขทั้งทางกายภาพ (เช่น ลักษณะของดิน ภูมิอากาศ และภูมินิเวศ) รวมถึงเศรษฐกิจ – สังคมที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น เพื่อคัดสรรและพัฒนาแนวทางเกษตร อินทรีย์ที่เฉพาะและเหมาะสมกับฟาร์มของตัวเองอย่างแท้จริงธรรมชาติเดิมมากที่สุด

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า เกษตรอินทรีย์เป็นระบบเกษตรที่มีลักษณะเป็น องค์รวม ที่ให้ความสำคัญในเบื้องต้นกับการอนุรักษ์และการฟื้นฟูระบบนิเวศการเกษตร และทรัพยากรธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละเลยมิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ เพราะความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อมไม่อาจดำรงอยู่ได้ โดยแยกออกจากความยั่งยืน ทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร

หลักการของเกษตรอินทรีย์

หลักการเกษตรอินทรีย์ที่ยอมรับกันทั่วไปคือ หลักการที่กำหนดโดยสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM) ซึ่งเกิดจากการระดมความคิดเห็นนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ด้านเกษตรอินทรีย์โดยตรงจากทั่วโลก ที่ประชุมใหญ่สหพันธ์ฯ ได้ลงมติรับรองหลักการเกษตรอินทรีย์ที่ประกอบด้วย 4 มิติ คือ สุขภาพ นิเวศวิทยา ความเป็นธรรม และการดูแลเอาใจใส่ (health, ecology, fairness and care) โดยมีรายละเอียดดังนี้ (สำนักปลัดกระทรวงพาณิชย์, 2554, หน้า 15)

1. ด้านสุขภาพ (Health) เกษตรอินทรีย์จะทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ พืชมีสุขภาพดี งอกงาม สัตว์กินใบพืชที่ไม่มีสารพิษทำให้ไม่เป็นอันตราย มีผลให้ผู้บริโภคมีสุขภาพดีด้วย

สุขภาพของสิ่งมีชีวิตแต่ละปัจเจกและของชุมชนเป็นหนึ่งเดียวกันกับสุขภาพของระบบนิเวศ การที่ผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์จะทำให้พืชพรรณต่าง ๆ แข็งแรง มีสุขภาพะที่ดี ส่งผลต่อสัตว์เลี้ยงและมนุษย์ที่อาศัยพืชพรรณเหล่านั้นเป็นอาหาร

สุขภาพเป็นองค์รวมและเป็นปัจจัยที่สำคัญของสิ่งมีชีวิตการมีสุขภาพที่ดีไม่ใช้การปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ แต่รวมถึงภาวะแห่งความเป็นอยู่ที่ดีของกายภาพ จิตใจ สังคม และสภาพแวดล้อมโดยรวม ความแข็งแรง ภูมิคุ้มกันและความสามารถในการฟื้นตัวเองจากความเสื่อมถอยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสุขภาพที่ดี

เกษตรอินทรีย์ควรจะต้องดำรงไว้และสร้างเสริมสุขภาพของดิน พืช สัตว์ มนุษย์ และโลกอย่างเป็นองค์รวม ไม่สามารถแบ่งแยกได้” ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ทำให้พืชพรรณต่าง ๆ ที่ผลิตจากผืนดินดังกล่าวมีสุขภาพะที่ดีและจะส่งผลสุขภาพะของสัตว์เลี้ยงและมนุษย์ที่อาศัยพืชพรรณเหล่านั้นเป็นอาหาร การมีสุขภาพะที่ดีไม่ใช่เพียงแค่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ หากแต่รวมถึงการดำรงไว้แห่งความเป็นอยู่ที่ดีทางกายภาพ จิตใจ สังคม และสภาพแวดล้อมโดยรวม ซึ่งแสดงให้เห็นได้จากการมีภูมิคุ้มกันต่อโรค ความสามารถในการฟื้นตัวของร่างกายจากการเจ็บป่วย เป็นต้น เกษตรอินทรีย์มุ่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพสูง มีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อสนับสนุนให้มนุษย์ได้มีสุขภาพะที่ดีขึ้นด้วยเหตุนี้จึงเลือกที่จะปฏิเสธการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เวชภัณฑ์สัตว์

และสารปรุงแต่งอาหาร ที่อาจส่งผลให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพของดิน พืช สัตว์ มนุษย์ โดยรวมดังกล่าว

2. ด้านระบบนิเวศ (Ecology) การทำฟาร์มเกษตรอินทรีย์จะต้องจัดการให้ที่ดิน พืช สัตว์เกื้อกูลกัน โดยการหมุนเวียนใช้ประโยชน์ของอินทรีย์สารในฟาร์มมากที่สุด นอกจากนี้ผู้เกี่ยวข้องในการผลิต การแปรรูป การตลาดและการบริโภคจะต้องป้องกันสิ่งแวดล้อม

หลักการเกษตรอินทรีย์ในเรื่องนี้ตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์ที่มองเกษตรอินทรีย์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศที่มีชีวิต ดังนั้นการผลิตการเกษตรจึงต้องพึ่งพาอาศัยกระบวนกรทำนิเวศวิทยาและวงจรของธรรมชาติ โดยการเรียนรู้และสร้างระบบนิเวศสำหรับให้เหมาะสมกับการผลิตแต่ละชนิด ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของการปลูกพืช เกษตรกรจะต้องปรับปรุงดินให้มีชีวิตหรือในการเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรจะต้องใส่ใจกับระบบนิเวศโดยรวมของฟาร์มหรือในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เกษตรกรต้องใส่ใจกับระบบนิเวศของบ่อเลี้ยง

การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์หรือแม้แต่การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่า จะต้องสอดคล้องกับวัฏจักรและสมดุลทางธรรมชาติแม้ว่าวัฏจักรธรรมชาติจะเป็นสากลแต่อาจจะมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นได้ ดังนั้นการจัดการเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องสอดคล้องกับเงื่อนไขท้องถิ่น ภูมินิเวศ วัฒนธรรม และเหมาะสมกับขนาดของฟาร์ม เกษตรกรควรใช้ปัจจัยการผลิตและพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ เน้นการใช้ซ้ำ การหมุนเวียน เพื่อที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืน

ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ควรสร้างสมดุลของนิเวศการเกษตรโดยการออกแบบระบบการทำฟาร์มที่เหมาะสม การฟื้นฟูระบบนิเวศท้องถิ่น และการสร้างความหลากหลายทั้งทางพันธุกรรมและกิจกรรมทางการเกษตร ผู้คนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การแปรรูป การค้า และการบริโภคผลผลิตเกษตรอินทรีย์ควรช่วยกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งในแง่ของภูมินิเวศ สภาพบรรยากาศนิเวศท้องถิ่น ความหลากหลายทางชีวภาพ อากาศ และน้ำ

เกษตรอินทรีย์ควรจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของระบบนิเวศและวัฏจักรที่มีชีวิต โดยการทำงานร่วมกับมัน เลียนแบบวิถีทางธรรมชาติ และช่วยดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศและวัฏจักรที่มีชีวิตดังกล่าว” มิติด้านนิเวศวิทยามองเกษตรอินทรีย์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศที่มีชีวิต ดังนั้น การผลิตจึงต้องอยู่บนพื้นฐานของวิถีแห่ง

ระบบนิเวศ และการหมุนเวียน การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หรือหาของป่า จะต้องสอดคล้องกับวัฏจักรธรรมชาติและความสะดวกของระบบนิเวศ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นอาจจะมีลักษณะของระบบนิเวศที่เป็นเฉพาะพื้นที่ ดังนั้น การจัดการเกษตรอินทรีย์จึงต้องสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ภูมินิเวศ วัฒนธรรม และเหมาะสมกับขนาดการผลิต ปัจจัยการผลิตทั้งที่เป็นวัสดุ สิ่งของ และพลังงานควรใช้ในปริมาณที่ลดลงโดยใช้หลักการหมุนเวียน การใช้ซ้ำ และการใช้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อลดการใช้ทรัพยากรและอนุรักษ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืน ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การแปรรูป การค้า และการบริโภค ผลผลิตเกษตรอินทรีย์ควรช่วยกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งในแง่ของภูมิทัศน์ สภาพอากาศ ถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ ความหลากหลายทางชีวภาพ คุณภาพอากาศ และน้ำ

3. ด้านความเป็นธรรม (Fairness) การทำเกษตรอินทรีย์ต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของเกษตรกร ผู้ประกอบการแปรรูป การจัดจำหน่าย และผู้บริโภค เช่น การเข้าถึงอย่างเสมอภาค การค้าที่เป็นธรรม การเคารพสิทธิของสรรพสิ่งในโลก เพื่อคุณภาพที่ดีของทุกชีวิต

ความเป็นธรรมนี้รวมถึงความเท่าเทียม การเคารพ ความยุติธรรม และการมีส่วนร่วมในการปกป้องพิทักษ์โลกที่เราอาศัยอยู่ ทั้งในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ

ในหลักการด้านนี้ ความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและการจัดการผลผลิตเกษตรอินทรีย์ในทุกระดับควรมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นธรรม ทั้งเกษตรกร คนงาน ผู้แปรรูป ผู้จัดจำหน่าย ผู้ค้า และผู้บริโภคทุกคนควรได้รับโอกาสในการมีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีส่วนช่วยในการรักษาอธิปไตยทางอาหาร และช่วยแก้ไขปัญหาความยากจน เกษตรอินทรีย์ควรมีเป้าหมายในการผลิตอาหารและผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ ที่เพียงพอและมีคุณภาพที่ดี

ในหลักการข้อนี้หมายถึงรวมถึงการปฏิบัติต่อสัตว์เลี้ยงอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดสภาพการเลี้ยงให้สอดคล้องกับลักษณะและความต้องการทางธรรมชาติของสัตว์ รวมทั้งดูแลเอาใจใส่ความเป็นอยู่ของสัตว์อย่างเหมาะสม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำมาใช้ในการผลิตและการบริโภคควรจะต้องดำเนินการอย่างเป็นธรรม ทั้งทางสังคมและทางนิเวศวิทยา รวมทั้งต้องมีการอนุรักษ์ปกป้องให้กับอนุชนรุ่นหลัง ความเป็นธรรมนี้จะรวมถึงว่า ระบบการผลิต

การจำหน่าย และการค้าผลผลิตเกษตรอินทรีย์จะต้องโปร่งใส มีความเป็นธรรม และมีการนำต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมาพิจารณาเป็นต้นทุนการผลิตด้วย

4. ด้านการมีสำนึกที่ดี (Care) ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องมีจิตสำนึกที่ดีในการผลิตที่ไม่เสี่ยงต่อการทำลายระบบนิเวศ และคุณภาพชีวิตของทุกสิ่ง เข้าใจในระบบนิเวศเกษตร ธรรมชาติของห่วงโซ่อาหาร ไม่ใช่สารเคมีใด ๆ ฮอร์โมน ตลอดจนพิษหรือสัตว์ที่ตัดต่อพันธุกรรม

“การบริหารจัดการเกษตรอินทรีย์ควรจะต้องดำเนินการอย่างระมัดระวังและรับผิดชอบต่อ เพื่อปกป้องสุขภาพและความเป็นอยู่ของผู้คนทั้งในปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งสภาพแวดล้อมโดยรวมด้วย” เกษตรกรสามารถดำเนินการเพื่อให้เกิดเพิ่มประสิทธิภาพและเพิ่มผลผลิตจากการทำเกษตรอินทรีย์ แต่การดำเนินการดังกล่าวต้องไม่ตั้งอยู่บนความเสี่ยงที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและสภาพความเป็นอยู่ การนำเทคโนโลยีและกรรมวิธีการผลิตใหม่ ๆ เข้ามาใช้กับเกษตรอินทรีย์จะต้องมีการประเมินความเสี่ยงอย่างจริงจังและรอบด้านต่อผลกระทบที่อาจมีต่อระบบนิเวศ เราจึงต้องดำเนินการต่าง ๆ ด้วยความระมัดระวังเอาใจใส่และรับผิดชอบต่อภายใต้มิติการดูแลเอาใจใส่ นี้ อาจอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นที่ยืนยันเพื่อให้มั่นใจว่าการทำเกษตรอินทรีย์นั้นสร้างเสริมสุขภาพ ปลอดภัย และเหมาะสมกับระบบนิเวศ แต่เราไม่สามารถอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียวในการประเมินผลกระทบได้ หากแต่จะต้องอาศัยประสบการณ์จากการปฏิบัติและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะสมถ่ายทอดกันมาร่วมเป็นที่ยืนยัน และควรหลีกเลี่ยงความเสี่ยงจากการใช้เทคโนโลยีใหม่ที่ผลลัพธ์ไม่มีความชัดเจน เช่น เทคโนโลยีพันธุวิศวกรรม การตัดลิ้นใจใด ๆ จะต้องพิจารณาถึงความจำเป็นและคุณค่าของผู้ที่อาจได้รับผลกระทบ อาศัยกระบวนการที่มีความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของผู้ได้รับผลกระทบต่าง ๆ

การตลาดเกษตรสินค้าเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย

ตลาดเกษตรอินทรีย์เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2553 ซึ่งมาจากความตื่นตัวด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการที่ผู้บริโภครู้จักบริโภคอาหารที่ปลอดภัยและมีประโยชน์เพื่อเป็นการรักษาสุขภาพ กระแสความตื่นตัวดังกล่าวก่อให้เกิดธุรกิจอาหารสุขภาพขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ตลาดผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ได้เปิดตัวขึ้นรวมถึงรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมอาหารปลอดภัย เช่น ผักอนามัยผักปลอดภัยจากสารพิษ อย่างไรก็ตาม การเปิดตัวผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ทำให้ผู้บริโภคไม่สามารถจำแนกความแตกต่างของ

ผลผลิตอาหารปลอดภัยกับเกษตรอินทรีย์ ส่งผลให้ตลาดเกษตรอินทรีย์ในประเทศมีการเติบโตได้ค่อนข้างช้า ประกอบการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2541 ส่งผลให้ตลาดเกษตรอินทรีย์เกิดการชะงักการเติบโตไป (สหกรณ์กรีนเนท, ออนไลน์, สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน พ.ศ. 2560)

ตลาดเกษตรอินทรีย์เริ่มฟื้นตัวอีกครั้งในปี พ.ศ. 2546 เมื่อมีการจัดประชุมนานาชาติเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย โดยสมาพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติและองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ มูลนิธิสายใยแผ่นดินและกรีนเนทร่วมกันเป็นเจ้าภาพหลัก การจัดกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ระหว่างประเทศในครั้งนั้น กระตุ้นให้เกิดความสนใจทั้งในการผลิต การบริโภค และการผลักดันนโยบายเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นนอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญอื่น ๆ ที่ส่งเสริมการขยายตัวของตลาดเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ การใช้ตรารับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) และของกรมวิชาการเกษตร ซึ่งทำให้ผู้บริโภคสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่างผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์กับผลิตภัณฑ์อาหารปลอดภัยได้สะดวกมากขึ้น

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์

เกษตรอินทรีย์ประกอบด้วยกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรและผลิตผลผลิตที่หลากหลาย ได้แก่ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นต้น จึงมีการกำหนดมาตรฐานจำแนกตามชนิดของผลิตผลที่ผลิตจากฟาร์มเกษตรอินทรีย์ เช่น มาตรฐานข้าวอินทรีย์ ผักอินทรีย์ ปลาผลิตอินทรีย์ เป็นต้น นอกจากนี้ มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ยังสามารถแบ่งออกได้ตามระบบการกำหนดมาตรฐานหรือหน่วยงานผู้ให้การรับรองมาตรฐานซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ เช่น สหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา สวิตเซอร์แลนด์ หรือหน่วยงานเอกชนระหว่างประเทศที่ได้รับการยอมรับระดับสากล เช่น สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM)

(กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจสหกรณ์ สำนักงานสหกรณ์จังหวัดยโสธร, 2559, หน้า 1)

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ถือเป็นมาตรฐานที่ได้รับความเชื่อถือจากผู้ซื้อและผู้บริโภคอย่างมาก โดยมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในปัจจุบันมีทั้งมาตรฐานของประเทศไทย และมาตรฐานต่างประเทศ ได้แก่ มาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ของกรมวิชาการเกษตร, มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศสหรัฐอเมริกา (National Organic Program: NOP), มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศญี่ปุ่น (Japan Organic Standard: JAS), มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของ

ประเทศจีน (China Organic Standard), และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM Organic Standard) เป็นต้น

สถาบันฯ ให้บริการฝึกอบรมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การจัดทำคู่มือการผลิต และเอกสารประกอบการผลิต และให้คำแนะนำในการขอรับการรับรองจากหน่วยรับรองเกษตรอินทรีย์ด้วยที่บุคคลากรที่มีประสบการณ์ กรณีที่ท่านมีการรวมกลุ่มเกษตรกรหรือเป็นบริษัทที่มีลูกไร่และประสงค์จะพัฒนาระบบการควบคุมภายในเพื่อการรับรองแบบกลุ่ม สถาบันฯ ได้เปิดให้บริการด้านระบบการควบคุมภายใน (Internal Control System: ICS) เช่นกัน

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทยย่อมาจาก ACT (Organic Agriculture Certification Thailand) หรือ มกท. เป็นตราของไทยเพื่อรับรองผลิตภัณฑ์ออร์แกนิกของไทยเรียกว่า Certified Organic ซึ่งเป็นสมาชิกของ IFOAM ผลิตภัณฑ์ที่มีตราสัญลักษณ์นี้จึงได้รับการรับรองระดับสากลด้วย

ดังนั้น การผลิตเกษตรอินทรีย์ที่ได้มาตรฐาน ทำให้เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค เกษตรกรผู้ผลิตหรือกลุ่มผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องขอเข้ารับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์กับหน่วยงานที่เป็นผู้รับรองมาตรฐาน ซึ่งหน่วยงานดังกล่าวต้องเป็นสมาชิกของ IFOAM

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายเกษตรอินทรีย์

ความหมายของเครือข่าย

ปัจจุบันมีการกล่าวถึงความหมายของเครือข่ายอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีผู้ให้ความหมาย ดังนี้

วีระศักดิ์ เครือเทพ (2550, หน้า 35) ให้ความหมายเครือข่ายในทางรัฐประศาสนศาสตร์ว่า คือ การจัดรูปแบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของการทำงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่สองหน่วยงานขึ้นไป ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชนที่แสวงหากำไร หน่วยงานพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร กลุ่มอาสาสมัครของประชาชนหรือองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อร่วมมือร่วมใจกันดำเนินภารกิจของสาธารณะ บางประการ โดยมีองค์กรภาครัฐเป็นแกนหลักของเครือข่าย ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงเหล่านี้ เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีความสัมพันธ์

ในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีเป้าหมายของความร่วมมือก็เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาสถาธาระบบบางประการร่วมกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งมีอาจดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้โดยลำพัง

วิชัย แสงศรี (2552, หน้า 27) ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีหลักการ ข้อตกลงและแนวปฏิบัติที่ชัดเจนระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และเครือข่ายต่อเครือข่าย ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาจผ่านเข้ามาทางผู้นำกลุ่ม หรือสมาชิกของกลุ่มให้สมาชิกของกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกันและทำงานร่วมกัน เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม ทั้งนี้จะประสบความสำเร็จได้เพราะมีผู้นำที่ดีที่มุ่งให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงประสบความสำเร็จ นอกจากนี้การเรียนรู้ของสมาชิกในเครือข่ายมีอยู่ตลอดเวลา การเรียนรู้บางอย่างก็รับจากภายนอกเข้ามาเกือบทั้งหมด แต่บางอย่างก็มีการปรับและประยุกต์ให้ใช้ได้เหมาะสมกับสถานะเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนาวิชาชีพ

ท่วนเปาซี กูจ (2554, หน้า 17) ให้ความหมายว่า เครือข่าย หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มที่มีการประสานงานหรือทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีระยะเวลาานานพอควรมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกัน และหากบรรลุวัตถุประสงค์หนึ่งแล้วเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมวัตถุประสงค์ใหม่ได้ และยังเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม และองค์กร ผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย ตลอดจนมีเป้าหมายร่วมกัน

Frederickson (2000, อ้างถึงใน วีระศักดิ์ เครือเทพ, 2550, หน้า 32) ให้ความหมายของเครือข่ายการทำงานว่าเป็นการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Reciprocal) โดยที่องค์กรต่าง ๆ ภายในเครือข่ายมีเป้าหมาย ค่านิยมในทางวิชาชีพ หรือมีอุดมการณ์ในการดำเนินงานร่วมกัน

Starkey (1997, อ้างถึงใน จำนงค์ แจ่มจันทรวงษ์, 2553, หน้า 34) จากการสังเคราะห์เครือข่ายในหลายประเทศ พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการ

ด้วยการวางแผนการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมิได้หลายรูปแบบ แต่ก็มีควมสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่ายไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

จากที่กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง การทำงานร่วมกันของกลุ่มคนหรือองค์กรที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม และมีเป้าหมายหรือมีวัตถุประสงค์ร่วมกันเป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีโครงสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีการเชื่อมโยงและประสานงานร่วมกันในลักษณะพึ่งพาอาศัย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ร่วมกัน โดยลักษณะการเชื่อมโยงเครือข่ายจะมีการเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกลุ่มคนและองค์กร ทั้งนี้มีการติดต่อกันและกันทั้งในระดับภายในองค์กรและภายนอกองค์กร

องค์ประกอบของเครือข่าย

เครือข่ายต่าง ๆ มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย 7 อย่างด้วยกัน คือ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 36)

1) มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน สมาชิกในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็น เครือข่าย อาทิเช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่าง เดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่าย เกิด ความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นการรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้น ด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึง ปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมองเห็น จุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้ และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อน เกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็น ที่แตกต่างกันในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับ วิสัยทัศน์ หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็จะเริ่มแตกต่างจาก แนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่าย กระทำร่วมกัน ดังนั้นแม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับ ความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิก มีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้วก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย ให้มากที่สุด แม้จะไม่ซ้อนทับกันแบบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทาง เดียวกัน

3) มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุม ทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน เป็นความต้องการ (need) ของมนุษย์ในเชิงปัจเจก (อ่านเรื่องแรงจูงใจในตอนท้าย) อาทิเช่นเกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับ โอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ

สมาชิกของเครือข่ายเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่ต่างก็มีความต้องการเป็น ของตัวเอง (human needs) ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการ ของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็น แรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของ เครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้อง พิจารณาล่วงหน้าก่อนที่จะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับ อาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็น แรงจูงใจให้เขาเข้ามา มีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับเนื่องจากมีตำแหน่ง ใน เครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติภารกิจ เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์ มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ใน สิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจาก เครือข่ายไปในที่สุด

4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย การมีส่วนร่วมของสมาชิก ในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำ

อย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของ เครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal Relationship) คือความสัมพันธ์ฉันทเพื่อน มากกว่า ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Vertical Relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติ เพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่น ๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

5) มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้าง ความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้น ในลักษณะพลังทวีคูณ ($1+1 > 2$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

6) การเกื้อหนุนพึ่งพากัน เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้ อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การ ทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าเขาหากเขาหุ้นส่วน คนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกื้อหนุนพึ่งพากัน ในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7) มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการ ปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ในถุงแต่ละก้อนก็อยู่ในถุงอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนา ร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (Reciprocal Exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (Unilateral Exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้ การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับ เครือข่าย

ประภาพรพรณ อุ๋นอบ และณภัทร ประภาสุชาติ (2552, หน้า 51 – 53) ระบุว่า ความรู้เรื่ององค์ประกอบของเครือข่ายนั้น นอกจากจะช่วยแยกแยะเครือข่ายใด มีลักษณะของเครือข่ายที่แท้จริงหรือไม่ ยังช่วยแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่จำเป็นต้องมี เมื่อต้องการจะสร้างและพัฒนาเครือข่าย ตลอดจนปัจจัยที่จะมีผลต่อการเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายในอนาคตได้ดีอีกด้วย องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคมที่ได้อรวบรวมมาในช่วงต้นจะเห็นได้ว่ามีความหลากหลาย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบก็มีความสำคัญต่อการกำหนดโครงสร้างของเครือข่าย อย่างไรก็ตามในการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยสรุปว่า องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

- 1) สมาชิกและผู้นำของเครือข่าย
- 2) มีจิตสำนึกและเป้าหมายร่วม
- 3) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- 4) การสื่อสารภายในเครือข่าย
- 5) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และ
- 6) การเสริมพลังอำนาจต่อรองและระดมทรัพยากรเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม เป็นการสร้างความเชื่อมโยงและการเข้าถึงของสมาชิกกลุ่ม โดยประกอบด้วย ได้แก่ 1) สมาชิกของเครือข่าย 2) มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน 3) การปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย 4) การสื่อสารภายในเครือข่าย และ 5) การมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน

ประเภทของเครือข่ายทางสังคม

ในการจำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม สามารถแบ่งได้ในหลายรูปแบบ โดยมีนักวิชาการ หลายคนที่ได้จำแนกประเภทของเครือข่าย ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอโดยสังเขป ดังนี้

นฤมล นิราทร (2543, หน้า 18) ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคมตามมิติ 4 มิติ ดังนี้ 1) จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ 2) จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม 3) จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายสารวัตรนักเรียน 4) จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน 2 ลักษณะ คือ เครือข่ายตาม แนวตั้ง คือ 1) เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นวงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่ เท่ากัน และ 2) เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ Martin Kilduff and Wenpin Tsai (2003, pp. 4 – 8 อ้างถึงใน นฤนันท์ สุริยมณี และคณะ, 2555, หน้า 8) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามระดับของการศึกษาวิเคราะห์เครือข่าย (Network Analysis) โดย แบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ (1) เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level Network) (2) เครือข่ายระดับหน่วยธุรกิจ (Business Unit Level Network) (3) เครือข่ายระดับองค์กร (Organization Level Network) และ (4) เครือข่าย ระดับอื่น ๆ (Other Level Network) หรือระดับระหว่างองค์กร

ตัวอย่างการพัฒนาเครือข่ายเกษตรอินทรีย์

สุเทพ คาเมข (2559, หน้า 32) ได้ทำการศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า พบว่า ทูนทางสังคม ที่สำคัญต่อการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มในแต่ละมิติของทูนทางสังคม ตามแนวคิดที่ได้ทบทวนมาซึ่งประกอบด้วย มิติโครงสร้าง ได้แก่ เครือข่ายของกลุ่ม มิติการปฏิสัมพันธ์ ได้แก่ การมีส่วนร่วม มิติบรรทัดฐาน ได้แก่ ความไว้วางใจกัน และมิติการรับรู้และการเรียนรู้ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

1. มิติโครงสร้าง จากการศึกษามิติโครงสร้างของกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า ครั้งนี้ พบว่า มิติโครงสร้างที่สำคัญของกลุ่ม ได้แก่ “เครือข่ายของกลุ่ม” ซึ่งเป็นจุดแข็งของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ในเรื่องการขยายและการเชื่อมโยงเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี และความร่วมมือ ทั้งภายในและภายนอกเพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ลักษณะและแนวทางการใช้ประโยชน์จากเครือข่ายของกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้าที่สำคัญ มี 2 ลักษณะ ได้แก่ “เครือข่ายภายในชุมชน” ซึ่งประกอบด้วย เครือข่ายบุคคลภายในกลุ่ม ได้แก่ แกนนำ และสมาชิกในแต่ละกลุ่มย่อยของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ กลุ่มข้าวเกษตรอินทรีย์ กลุ่มผักอินทรีย์ กลุ่มปศุสัตว์อินทรีย์ กลุ่มประมงอินทรีย์ และกลุ่มแปรรูป และ เครือข่ายระหว่างกลุ่มในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทำพริกแกง กลุ่มเลี้ยงโคขุน กลุ่มกระเจี๊ยบ กลุ่มข้าวโพดอ่อน และกลุ่มดนตรี ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการดำเนินงานอยู่ภายในชุมชนเดียวกันเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการพัฒนาการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ลักษณะเครือข่ายที่สอง ได้แก่ “เครือข่ายภายนอกชุมชน” ประกอบด้วย เครือข่ายด้านผลผลิต เครือข่ายด้านวิชาการ เครือข่ายการตลาด เป็นเครือข่ายที่เข้ามาส่งเสริม

ในเรื่ององค์ความรู้และนวัตกรรม การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงิน แนวทางการใช้ประโยชน์ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เน้นการขยายระดับเครือข่าย ทั้งภายในและภายนอกให้ใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ และเครือข่ายของกลุ่มเป็นไกด์ที่สำคัญในการช่วยเหลือและประสานผลประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกันของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นแกนนำ สมาชิก เครือข่ายภายในและภายนอกต่าง ๆ เปรียบเสมือนเป็นการสร้างกระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แหล่งความรู้ ข่าวสาร และเป็นการสร้างพื้นที่การทำงานร่วมกัน ของเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกจนทำให้เกิดการเสริมสร้างพลังและประสิทธิภาพ ในการดำเนินการทำงานของกลุ่มในด้านการผลิต การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงาน ทั่วไป และการเงิน

เครือข่ายของกลุ่มได้เข้ามามีบทบาทในการกระบวนการดำเนินงาน ของกลุ่มทั้ง 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน (Plan) การลงมือปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) และการแก้ไขและปรับปรุง (Act) จะเห็นได้จากการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร อินทรีย์เป็นการผนึกกำลังของเครือข่ายที่เข้ามามีบทบาททุกชั้นจึงทำให้การดำเนินงาน มีประสิทธิภาพ

2. มิติการปฏิสัมพันธ์ เป็นมิติที่แสดงถึงสัมพันธ์ภาพของกลุ่มบนพื้นฐาน ของความ สัมพันธ์ของบุคคลและหน่วยงาน ทูทางสังคมในมิติการปฏิสัมพันธ์ที่สำคัญของ กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า ได้แก่ “การมีส่วนร่วม”

ลักษณะและแนวทางการใช้ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของกลุ่มมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การมีส่วนร่วมแบบเป็นทางการ เช่น การประชุม ของกลุ่ม การประชุมกับเครือข่ายภายนอก และการมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุยปรึกษาหารือของสมาชิกกันเอง เป็นต้น โดยที่สมาชิกต้องเข้ามามีส่วนร่วมและ ความร่วมมือของกลุ่มในการคิดและตัดสินใจในการดำเนินงานทุกขั้นตอน โดยมีพื้นที่หรือ เวทีที่เป็นศูนย์กลางทำให้เกิดการมีส่วนร่วม พบปะ พูดคุย ร่วมกันระหว่างสมาชิกอยู่เสมอ ทำให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ในด้านกำหนดการวางแผนของกลุ่ม การลงมือปฏิบัติและ การตรวจสอบของกลุ่มในด้านการผลิต การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงิน และการแก้ไขและปรับปรุงไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ การผลิตและ นวัตกรรม การถ่ายทอดและปลูกฝังองค์ความรู้ด้านเกษตรกรอินทรีย์ และแนวทางการใช้ ประโยชน์ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์มีการสร้างพื้นที่หรือเวทีเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามา มีส่วนร่วมการดำเนินงานทุกขั้นตอน

การมีส่วนร่วมได้เข้ามามีบทบาทในการกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มทั้ง 4 ขั้นตอนได้แก่ การวางแผน (Plan) การลงมือปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) และการแก้ไขและปรับปรุง (Act) การดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้าเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกและเครือข่ายในการเรียนรู้แลกเปลี่ยน การดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน ยกตัวอย่างเช่น การจัดตั้งกองทุนกู้ยืมฉุกเฉิน กิจกรรมให้สมาชิกรวมกลุ่มสร้างผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยเบญจคุณ การจัดแปลงสาธิตให้สมาชิกเกษตรกรให้ครบ 6 หมวด ได้แก่ ข้าว ผัก ผลไม้ ปศุสัตว์ ประมง และการแปรรูป การจัดตั้งโรงแพ็คบรรจุและจำหน่ายสินค้าของตนเอง การจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้ทางด้านเกษตรอินทรีย์ 2 เดือนครั้ง จัดนิทรรศการหรือการออกบูทในงานต่าง ๆ ที่จัดโดยชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างอาชีพและนำเสนอผลผลิตสินค้าให้กับผู้สนใจ มีการเปิดศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เข้าศึกษาและดูงานจากภายนอก กิจกรรมพาสมาชิกของกลุ่มไปศึกษาดูงานกิจการของกลุ่มวิสาหกิจอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เกษตรกรสามารถเข้าร่วมกลุ่มและร่วมมือในการดำเนินงานต่าง ๆ ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เพื่อพัฒนาความรู้และนวัตกรรม แนวทางการประกอบอาชีพ เพื่อให้เกิดความมั่นคงในการผลิต การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงินของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์และสมาชิกในกลุ่มต่อไป

3. มิติบรรทัดฐาน เป็นรูปแบบบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับแนวทาง ข้อปฏิบัติ และข้อตกลงที่ไม่เป็นทางการมากนักเพื่อใช้ในการกำหนดและควบคุมการพฤติกรรมและการประกอบอาชีพของสมาชิกในกลุ่มที่จะทำให้กลุ่มสามารถดำเนินงานไปอย่างราบรื่น เพราะบรรทัดฐานของกลุ่มได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่มและยังช่วยการดำเนินงานของกลุ่มไปอย่างราบรื่น ซึ่งมีมิติบรรทัดฐานของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้าที่เด่นชัดที่สุด ได้แก่ “ความไว้วางใจกัน” โดยพบว่าเป็นพื้นฐานของการไว้วางใจและความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันที่ให้สมาชิกได้ปฏิบัติร่วมกัน และยังมีความสำคัญในขั้นตอนของการตรวจสอบของกลุ่มในกิจกรรม การผลิต การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงิน

ลักษณะและแนวทางการใช้ประโยชน์ของความไว้วางใจกัน เป็นลักษณะสัจจะคาพูดของสมาชิกในกลุ่มที่เป็นแนวทางข้อปฏิบัติและข้อตกลงเบื้องต้นของกลุ่มที่มีความไว้วางใจต่อสมาชิกด้วยกันเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น ด้านการผลิต

(การยืมคืนเครื่องมือเครื่องใช้) ด้านการจำหน่ายและการตลาด ด้านการบริหารงานทั่วไป (แกนนำ) และการเงิน (การกู้ยืมเงินของกลุ่ม) เป็นต้น แนวทางการใช้ประโยชน์กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ได้สร้างความไว้วางใจกันและความเชื่อมั่นเพื่อให้สมาชิกเกิดการยอมรับข้อปฏิบัติในการทำเกษตรอินทรีย์ร่วมกัน และสมาชิกมีบทบาทหน้าที่ในการรับผิดชอบและทำหน้าที่ตรวจสอบการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

ความไว้วางใจกันได้เข้ามามีบทบาทในการกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มทั้ง 2 ขั้นตอน ได้แก่ การลงมือปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) ความไว้วางใจของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ บ้านดอนศาลเจ้า เป็นแนวทางข้อปฏิบัติและข้อตกลงเบื้องต้นที่ไม่เป็นทางการ เป็นพื้นฐานของการไว้วางใจกันและความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันที่ให้สมาชิกได้ปฏิบัติร่วมกัน และยังมีความสำคัญในขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติและการตรวจสอบของกลุ่มในกิจกรรม การผลิต การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงานทั่วไปและการเงิน

4. มิติการรับรู้และการเรียนรู้ เป็นรูปแบบกิจกรรมการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการแบ่งปันความคิดเห็นในเรื่องการดำเนินกิจกรรม และความรู้ ข่าวสาร ประสบการณ์ระหว่างกัน ซึ่งการศึกษามิติการรับรู้และการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้าที่เด่นชัดที่สุด ได้แก่ “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน” ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างเครือข่ายภายในและภายนอกในการแก้ไข ปรับปรุง และเสริมสร้างการพัฒนาองค์ความรู้ พัฒนานวัตกรรม และการถ่ายทอดและปลูกฝังองค์ความรู้ ที่เกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย/ตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงิน

ลักษณะและแนวทางการใช้ประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำ สมาชิก และหน่วยงานภายนอก ซึ่งมีแนวทางการใช้ประโยชน์โดยใช้ศูนย์การเรียนรู้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เป็นพื้นที่ในการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชาวบ้านในเรื่องการดำเนินงาน พัฒนา ต่อยอด จัดเก็บ ถ่ายทอดองค์ความรู้ และนวัตกรรมเกี่ยวกับเกษตรกรอินทรีย์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มและการประกอบอาชีพอย่างต่อเนื่อง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ได้เข้ามามีบทบาทในการกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มในขั้นตอนการแก้ไขและปรับปรุง (Act) จะเห็นได้ว่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายภายในและภายนอกในการแก้ไข ปรับปรุง และเสริมสร้างการพัฒนาองค์ความรู้ พัฒนานวัตกรรม และการถ่ายทอดและปลูกฝัง

องค์ความรู้ ที่เกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย/ตลาด การบริหารงานทั่วไปและการเงิน เพื่อทำให้เกิดการในการถ่ายทอดและปลูกฝังองค์ความรู้ให้กับสมาชิกอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การจัดตั้งอุปกรณ์และเครื่องใช้ในการผลิตที่เป็นศูนย์กลาง มีศูนย์กลางเรียนรู้ การช่วยเหลือของกลุ่ม การรวมกลุ่มผลิตที่หลากหลาย การแปรรูปผลผลิต ส่งเสริม การขายเป็นกลุ่ม การมีตราสินค้า การขยายผลผลิต และส่งเสริมการตลาดและช่องทาง การจำหน่ายทั้งในและนอกชุมชน และมีการปลูกฝังองค์ความรู้ให้เด็กรุ่นใหม่ที่น่าสนใจในด้าน เกษตรอินทรีย์เพื่อสืบทอดการดำเนินกลุ่มต่อไป เป็นต้น

นอกจากปัจจัยทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานของกลุ่ม ยังมีปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพมากขึ้น ปัจจัยเกื้อหนุน ได้แก่

ทุนมนุษย์ เป็นทุนในลักษณะของความรู้ การศึกษาและความสามารถ ของแกนนำสมาชิกในกลุ่มและประชาชนชาวบ้าน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพ ในการบริหารงานของกลุ่มที่สำคัญ

ทุนสถาบัน เป็นลักษณะเครือข่ายจากหน่วยงานภายนอกที่เข้ามา มีส่วนช่วยสนับสนุนเสริมสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินงานของกลุ่มไม่ว่าจะเป็น ด้านการผลิต การจำหน่าย /ตลาด การบริหารงานทั่วไป การเงิน และองค์ความรู้และ นวัตกรรมในการประกอบอาชีพ หน่วยงาน ที่เข้ามามีบทบาท ได้แก่ ธนาคารเพื่อการ เกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) มูลนิธิอาสาเพื่อนพึ่ง (ภาฯ) ยามยาก มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้การดำเนินงาน มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสามารถขยายและเชื่อมโยงสร้างแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่ม ภายนอกมากขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมตามแนวทางเกษตรอินทรีย์

ความหมายของการมีส่วนร่วม

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอนการพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้ มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ตัดสินใจและปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ร่วมติดตามประเมินผลและรับผิดชอบในเรื่อง

ต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชน ชุมชนและเครือข่ายทุกรูปแบบในพื้นที่
(สถาบันพระปกเกล้า, 2553, หน้า 15)

Reeders (1998, อ้างถึงใน วรฤทธิ พลบุตร, 2548, หน้า 7) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้ คือ การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

ในที่ประชุมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ณ องค์การสหประชาชาติ เมื่อ ค.ศ. 1975 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ที่ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นคำที่ไม่อาจกำหนดนิยามความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกันก็ตาม ดังนั้น การนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงควรมีลักษณะจำกัด เฉพาะในระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหนึ่ง ๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าครอบคลุมประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนา และเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

ประเด็นที่ 2 การมีส่วนร่วมสะท้อนให้เห็นถึงการเกี่ยวข้องโดยสมัครใจ และเป็นประชาธิปไตยในกรณีของการเอื้อให้เกิดการพัฒนา การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน การตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย นโยบาย และการวางแผนดำเนินการโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

ประเด็นที่ 3 การมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมระหว่างประชาชนและทรัพยากร เพื่อพัฒนากับประโยชน์ที่ได้รับการลงทุนดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ไม่ว่าจะระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติ จะช่วยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับประโยชน์ที่ได้รับ

ประเด็นที่ 4 การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแตกต่างกันไปตามภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบาย และโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชากร การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

Erwin (1976, อ้างถึงใน วรวิทย์ พลบุตร, 2548, หน้า 7) ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ให้ความสำคัญสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาพร้อมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2536, หน้า 26 อ้างถึงใน สากล ภู่อัจฉริยะ, 2548, หน้า 58) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ โดยการกระทำดังกล่าวในช่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะ และเหมาะสม กับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ชัดว่าเชื่อถือไว้ใจได้

อรทัย ก๊กผล (2546, หน้า 8) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในปัจจุบัน คือ กระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการรับรู้เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

ตามนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรมย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงการพัฒนารับรู้และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตน ในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชน จัดเป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้ และความชำนาญร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง (Erwin, 1976 อ้างถึงใน จินตวีร์ เกษมสุข, 2559, หน้า 8)

ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของตัวเอง ก่อให้เกิดกระบวนการและ

โครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด การเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง มิใช่การกำหนดกอบความคิดจากบุคคลภายนอก จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปความหมายของการมีส่วนร่วม คือ การที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง โดยการสมัครใจเข้าร่วม ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาของชุมชนตั้งแต่การค้นหาปัญหา การตัดสินใจวางแผนในกิจกรรม การร่วมดำเนินการตามแผน การได้รับประโยชน์อย่างเป็นธรรม จากกิจกรรม และการประเมินผลเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาจากบทเรียนรู้อันร่วมกัน ของกิจกรรมการพัฒนานั้น ๆ

รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

การที่ประชาชนภายในพื้นที่มีการรวมกลุ่มในรูปของประชาคมหรือชุมชน ซึ่งสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา นั้น จำเป็นต้องมีความร่วมมือในการทำพร้อม ๆ กัน ในทุกระดับ ต้องระดมทุกองค์ประกอบในสังคม โดยเฉพาะชุมชน เพื่อเสริมสร้างความ เป็นชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง และการที่ องค์การจะสามารถดำเนินงานได้อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น บุคคลและสมาชิกจะมีรูปแบบ การมีส่วนร่วมดังมีผู้ได้อธิบายรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

บัญชีร แก้วสอง (2531, หน้า 15 - 19) ได้กล่าวถึง รูปแบบการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการพัฒนา ดังนี้

1. องค์การประชาชนที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ มีการรวมตัวกันเอง เป็นกลุ่มขนาดเล็กในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เพื่อร่วมทำประโยชน์ต่อส่วนร่วมหรือ สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่จะได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการหรือองค์กรเอกชน เช่น ลูกเสือชาวบ้านกลุ่มออมทรัพย์
2. องค์การประชาชนที่ตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เป็นองค์กรที่ประชาชน ทำกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่จดทะเบียนหรือตามที่กฎหมายบัญญัติบทบาทหน้าที่ไว้ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล
3. ตัวแทนบุคคลหรือตัวแทนองค์กรเอกชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ เช่น คณะกรรมการประสานงานในกิจกรรมของรัฐบาล

เจมส์ ค็อกซ์ ปิ่นทอง (2539, หน้า 41) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการค้นการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

กาญจนา แก้วเทพ (2543) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมไว้ 3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้รับสารหรือผู้ฟัง

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมในการผลิต

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดนโยบาย

ทวิศักดิ์ ปักษา (2550, หน้า 25) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการค้นการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

รูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ดำเนินอยู่โดยทั่วไป สามารถสรุปได้เป็น 4 รูปแบบ คือ (จินตวิโรจน์ เกษมสุข, 2559, หน้า 10 - 11)

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจ

ในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้น ซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่

3.1 การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) โดยจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วม เพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและตอบข้อซักถาม

3.2 การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) สำหรับโครงการที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการ จำเป็นจะต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากภายนอกมาช่วยอธิบายและให้ความเห็นต่อโครงการซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

3.3 การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบัง ทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้เสียจากโครงการ ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับมีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน

4. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนของประชาชนในพื้นที่

John M Cohen and Norman T. Uphoff (1980, pp. 219 – 222 อ้างถึงใน ฤทธิลวดี บุรีกุล, 2551, หน้า 5 – 8) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ซึ่งเป็นการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ระยะเริ่มต้น

1.1 การเข้าร่วมประชุมเพื่อเสนอปัญหาความต้องการของท้องถิ่น

1.2 การร่วมคิด และกำหนดแนวทางการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของท้องถิ่น

1.3 การร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม

1.4 การร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์

ต่อส่วนร่วม

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) เป็นการเข้าร่วม โดยการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหาร และการเข้าร่วมในการร่วมแรงร่วมใจ

2.1 การร่วมมือปรับปรุงระบบการบริหารงาน เพื่อดำเนินการ ในกิจกรรมโครงการของท้องถิ่น

2.2 การร่วมสนับสนุนทรัพยากรส่วนตัว เพื่อดำเนินการในกิจกรรม โครงการของท้องถิ่น

2.3 การร่วมปฏิบัตินโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมให้บรรลุ เป้าหมาย

2.4 การประสานขอความร่วมมือระหว่างประชาชนกับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น

3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefit) โดยอาจจะเป็น ผลประโยชน์ทางวัตถุ ทางสังคม หรือโดยส่วนตัว

3.1 แผนงานหรือโครงการที่ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ในรูปวัตถุสิ่งของ

3.2 แผนงานหรือโครงการที่ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ในลักษณะของส่วนร่วม

3.3 แผนงานหรือโครงการที่ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ในลักษณะส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งเป็นการควบคุมและ ตรวจสอบการดำเนินกิจกรรม รวมทั้งเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม ต่อไป

4.1 การแต่งตั้งประชาชนเข้าเป็นกรรมการประเมินประสิทธิผล แผนงานหรือโครงการ

4.2 การควบคุม การตรวจสอบโดยประชาชน

Cohen (1996, อ้างถึงใน จินตวิริ์ เกษมศุข, 2559, หน้า 12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในงานพัฒนา สามารถกระทำได้ 4 ลักษณะ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในเชิงการกระทำ โดยที่สมาชิกในชุมชนได้อุทิศแรงกาย ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

2. การมีส่วนร่วมในเชิงเงินงบประมาณ โดยที่สมาชิกในชุมชนได้อุทิศเงินให้การดำเนินกิจกรรมของชุมชน

3. การมีส่วนร่วมในเชิงความรับผิดชอบ โดยมีการกระจายภารกิจและความรับผิดชอบต่อสมาชิกในชุมชน

4. การมีส่วนร่วมในเชิงการตัดสินใจ โดยให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิกในชุมชนอีกด้วย

นอกจากนี้ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ยังได้ถูกนำเสนอผ่านหลักการ 6 Cs ประกอบไปด้วย (Singhal, 2001, อ้างถึงใน จินตวิริ์ เกษมศุข, 2559, หน้า 12)

1. Co - operation การร่วมมือของคนในท้องถิ่น หมายถึง การดำเนินกิจกรรมใด ๆ เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของตนก็ตาม ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกคนในท้องถิ่นนั้นเป็นสำคัญ การพัฒนาจึงจะประสบความสำเร็จ

2. Compliance การยินยอมทำงานเพื่อคนในท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่ได้รับมอบหมายภารกิจหรือหน้าที่ในการพัฒนาท้องถิ่นต้องยินยอมที่ทำงานเพื่อท้องถิ่นของตนอย่างเต็มที่

3. Consultation การให้คำปรึกษา หมายถึง การสอบถามความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้คำปรึกษาอย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งการปรึกษาหารือถือเป็นกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันโดยกระบวนการดังกล่าวนี้ให้ความสำคัญกับการสื่อสารสองทาง (Two - way Communication) และการสื่อสารในแนวราบ (Horizontal Communication)

4. Cooperation การให้ความร่วมมือ หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนและบุคคลภายนอกทำงานร่วมกันเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาอย่างเหมาะสม

5. Co - learning การเรียนรู้ร่วมกัน หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนและบุคคลภายนอกมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การทำงานเป็นทีม

6. Collective Action การลงมือกระทำร่วมกัน หมายถึง การที่สมาชิกในชุมชนเป็นผู้กำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนและขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติด้วยตนเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ องค์กรประชาชนที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ มีการรวมตัวกันเองเป็นกลุ่มขนาดเล็กในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เพื่อร่วมทำประโยชน์ต่อส่วนร่วมหรือสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ จะได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการหรือองค์กรเอกชน เช่น ลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มออมทรัพย์ องค์กรประชาชนที่ตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เป็นองค์กรที่ประชาชนทำกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่จดทะเบียน หรือตามที่กฎหมายบัญญัติบทบาทหน้าที่ไว้ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล และตัวแทนบุคคลหรือตัวแทนองค์กรเอกชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ เช่น คณะกรรมการประสานงาน ในกิจกรรมของรัฐบาลส่วนชั้นตอนการมี ประกอบด้วย 1) การร่วมคิดร่วมตัดสินใจ 2) การร่วมดำเนินการร่วมปฏิบัติ 3) การร่วมรับผลประโยชน์ 4) การร่วมติดตามและประเมินผล

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

Cohen and Uphoff (1980, อ้างถึงใน สุขเมธ ทราญแก้ว, 2536, หน้า 20 อ้างถึงใน ภูสิทธิ์ ชันติกุล, 2553, หน้า 17) ได้เสนอว่ามีบุคคล 4 ฝ่ายที่มีความสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่รัฐและบุคคลภายนอกสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น รวมทั้งยังมีปัจจัยหลายอย่างที่เกี่ยวข้อกับการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. อายุและเพศ
2. สถานภาพทางครอบครัว
3. ระดับการศึกษา
4. สถานภาพทางสังคม
5. อาชีพ
6. รายได้และทรัพย์สิน

World Health Organization (1998, อ้างถึงใน ภูสิทธิ์ ชันติกุล, 2553, หน้า 18) เสนอว่าปัจจัยพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ จากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งทั้งในแง่การร่วมแรง ร่วมทรัพยากรหรืออื่น ๆ นั้นมีเหตุผลอยู่
- 2 ประการคือ

- 1.1 การมองเห็นว่าจะได้รับประโยชน์จากสิ่งตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป

ซึ่งว่าเป็นเรื่องการกระตุ้นให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

1.2 การได้รับคำบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนบ้านให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของการก่อให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

2. ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม แม้ว่าชาวชนบทเป็นจำนวนมากจะเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่ก็ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้เนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นมิได้จัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ ลักษณะการทำงาน กฎระเบียบ แบบแผน เป็นต้น ดังนั้นปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมจึงควรมีลักษณะดังนี้

2.1 เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจจะอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยมีตัวแทนก็ได้

2.2 ควรกำหนดเวลาที่แน่ชัดเพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้

2.3 กำหนดลักษณะกิจกรรมที่แน่นอน

3. กระจายอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปกติที่ผ่านมาในกิจกรรมหนึ่ง ๆ แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วยและมีโอกาสเข้าร่วมแต่ไม่อาจกำหนดเป้าหมาย วิธีการหรือ ผลประโยชน์ของกิจกรรมเพราะสิ่งเหล่านี้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กระทำ

วรวิมล พละบุตร (2548, หน้า 11) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมซึ่งประกอบด้วย

1. มีความตั้งใจที่จะมีส่วนร่วมในการทำงาน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางนโยบายหรือวางแผน หรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อขจัดและแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ
6. การลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และหน่วยงาน

7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8. ร่วมควบคุมติดตามประเมินผล และบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไป ทั้งโดยเอกชนและรัฐให้ให้ประโยชน์ได้ตลอดกาล

วรวิทย์ พลະบุตร (2548, หน้า 7) ได้สรุปปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 11 ประการ ดังนี้

1. ต้องสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของบุคคลและกลุ่มบุคคล
2. ต้องสอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของบุคคลและกลุ่มบุคคล
3. ต้องส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของบุคคลและกลุ่มบุคคล
4. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล บางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
5. ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน
6. การมองแต่ตัวเองบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบังคับให้ทำ
7. การบีบบังคับบุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบังคับให้ทำ
8. นิสัยและประเพณีบุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเรามีนิสัยชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ
9. โอกาสบุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคมโดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยเข้ามามีส่วนร่วมกันในการกระทำเช่นนั้นเท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา
10. ความสามารถบุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมกันในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์เช่นนั้น
11. การสนับสนุนบุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำการเช่นนั้น

United Nation Research Institute Development (UNRISD) (1999, อ้างถึงใน อติสรณ์ ชัดสีใส, 2551, หน้า 29) ได้ให้ความหมายว่า “เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในเรื่องการตัดสินใจ การเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม และการร่วมรับประโยชน์ อย่างเป็นทางการจากกิจกรรมนั้น” ส่วน United Nations ให้ความหมายว่า “เป็นการมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์จากการพัฒนา การเข้ามามีส่วนร่วมทำให้เกิดการพัฒนาและการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเรื่องของการพัฒนา สำหรับ Kurt (2000, อ้างถึงใน สุดาวรรณ์ มีบัว, 2547, หน้า 67) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำกับการมีส่วนร่วมว่าเมื่อผู้นำแยกความคิดเห็นส่วนบุคคลกับความร่วมมือกันกับความเคารพนับถือไว้ต่างหาก ประชาชนรวมทั้งระยะเวลาการทำงานที่เหมาะสมจะสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ซึ่งเป็นแนวคิดที่แตกต่างกันไปในมุมมองต่าง ๆ ของนักวิชาการแต่ละท่าน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น 1. อายุและเพศ 2. สถานภาพทางครอบครัว 3. ระดับการศึกษา 4. สถานภาพทางสังคม 5. อาชีพ 6. รายได้และทรัพย์สิน นอกจากนี้เงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเกิดจากพื้นฐานของประชาชน ได้แก่ ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วมกล่าวประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนต้องมีความประสงค์ที่จะเข้าร่วม ประชาชนต้องมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ

การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) คือ การบริหารราชการ ที่เจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานของรัฐ ได้เปิดโอกาสให้ประชาชน ผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือผู้ที่มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการบริหารและดำเนินงานของรัฐ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อที่จะตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน (กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2552, หน้า 27)

วัตถุประสงค์การพัฒนาระบบบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม

1. สร้างความเข้าใจในความหมายและความตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม
2. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

3. เสริมสร้างทัศนคติเกี่ยวกับการบริหารราชการที่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและภาคีรัฐส่วนอื่น ๆ ในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานราชการในระดับต่าง ๆ

4. สร้างความรู้เกี่ยวกับ องค์ประกอบและ ลักษณะสำคัญของการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วม

Batten (1989, P. 42 อ้างถึงใน ถนอม สุขสง่าเจริญ, 2526, หน้า 25) กล่าวถึง แนวคิดการ มีส่วนร่วมว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจการต่าง ๆ ในการใช้ความคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการโดยยึดหลักต่อไปนี้ คือ หลักการช่วยตนเอง หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมและหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน

Batten (1959, P. 44 อ้างถึงใน ถนอม สุขสง่าเจริญ 2526, หน้า 25) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าต้องการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจการต่าง ๆ โดยถือเสมือนว่าเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาคนให้ต้องใช้ความคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการเองอยู่เสมอ ซึ่งจะเป็นหนทางทำให้สมองของคนเกิดการพัฒนา รวมทั้งต้องยึดหลักต่อไปนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิภพมากยิ่งขึ้น ได้แก่

1. หลักการช่วยตนเอง
2. หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม
3. หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2553, หน้า 2 อ้างถึงใน ภูสิทธิ์ ชันติกุล, 2553, หน้า 13) ได้เสนอรูปแบบหรือมิติการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในโครงการ
3. การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 67 อ้างถึงใน ภูสิทธิ์ ชันติกุล, 2553, หน้า 13) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายการพัฒนา คือ

1. การกระทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมถึงความต้องการของชุมชน

2. ร่วมคิดและสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือ
สร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองต่อความต้องการของชุมชน
 3. ร่วมวางนโยบายหรือวางแผนหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหา
เพื่อสนองความต้องการของชุมชน
 4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์
ต่อส่วนรวม
 5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงการบริหารงานการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและ
ประสิทธิผล
 6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถ
ของตนเองและหน่วยงาน
 7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการหรือกิจกรรมให้บรรลุ
เป้าหมายที่วางไว้
 8. ร่วมควบคุมติดตามประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการ
และกิจกรรมที่ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526, หน้า 10 อ้างถึงใน ภูสิทธิ์ ชันติกุล, 2553, หน้า 14) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้
1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
 2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินกิจกรรม
 3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติการ
 4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจทำได้หลายระดับและหลายวิธี
สามารถทำได้อย่างง่าย ๆ แต่บางวิธีก็ต้องใช้เวลาขึ้นอยู่กับความต้องการเข้ามามีส่วนร่วม
ของประชาชน ค่าใช้จ่ายและความจำเป็นในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงต้องมีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ
ในการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่ประชาชน การรับฟังความคิดเห็น การเปิดโอกาสให้
ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งพัฒนาทักษะและศักยภาพของข้าราชการทุกระดับควบคู่
กันไป เช่นเดียวกันในเรื่องการประชาสัมพันธ์

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับประสิทธิผลการบริหารงานตามแนวทาง เกษตรอินทรีย์

ความหมายของประสิทธิผลการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์

นักวิชาการและนักบริหารหลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของคำว่าประสิทธิผล แตกต่างกันไป ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2542, หน้า 667) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิผล หมายถึง ผลสำเร็จ ผลที่เกิดขึ้น

พิทยา บวรวัฒนา (2544, หน้า 177 - 178) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิผลขององค์การ เป็นเรื่องของการพิจารณาว่า องค์การประสบความสำเร็จเพียงใด ในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

ตุลา มหาพสุธานนท์ (2545, หน้า 42) ได้ให้ความหมายของประสิทธิผล ไว้ว่า แนวทางหรือวิธีการ กระบวนการ หรือตัววัตนั้น สามารถตอบสนองจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ดีเพียงใด การประเมินประสิทธิผลต้องประเมินว่าสามารถบรรลุความต้องการ ได้ดีเพียงใดด้วยการใช้แนวทางที่เลือกการนำไปปฏิบัติหรือตัววัตที่ใช้

เสนาะ ดิยาวี (2546, หน้า 2) ประสิทธิผล หมายถึง การทำงานบรรลุผล สำเร็จตามที่กำหนดการบริหารงานให้มีประสิทธิผลขององค์การนับว่ามีความสำคัญต่อ การวิเคราะห์และขัดเกลาพฤติกรรมองค์การที่เกิดจากการบริหารงานว่ามีประสิทธิภาพ เพียงใด

ธัชชัย ใจคง (2547, หน้า 6) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิผล การดำเนินงานขององค์การเพื่อที่จะมุ่งให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ การดำเนินงาน ที่เรียกว่าก่อให้เกิดประสิทธิผล คือ การดำเนินงานที่บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ยิ่งบุญ พตด้วง (2547, หน้า 26) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิผลเป็นความ มากน้อยของการที่องค์การสนองต่อความต้องการของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งลูกค้า ซึ่งวัดได้จากสิ่งที่ลูกค้าได้รับจากหน่วยงานในแง่ของคุณภาพสินค้าหรือบริการ ปริมาณ ความเรียบร้อยและความมาตรฐานของสินค้าหรือบริการ ความรวดเร็วของการบริการ ความเต็มใจช่วยเหลือ ความเป็นมิตรและลักษณะท่าทีของพนักงานหรือพฤติกรรมของ พนักงานนั่นเอง

ธงชัย สันติวงษ์ (2549, หน้า 29) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง ขนาดของความสามารถขององค์กรในการที่จะสามารถทำงานบรรลุตามเป้าหมายต่าง ๆ ที่ตั้งไว้ จะสามารถทำให้บรรลุผลสำเร็จมากเพียงใด

กันตยา เพิ่มผล (2550, หน้า 3) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง การบรรลุตามผลหรือหมายถึงผลผลิตหรือเป้าหมายที่ตั้งไว้

ชาญณรงค์ สุราสา (2550, หน้า 5) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง ผลการดำเนินงานตามแผนงานหลักประกอบด้วย การบริหารจัดการ การพัฒนา คุณภาพด้านบุคลากรด้านระบบเทคโนโลยีและการสื่อสาร และด้านระบบภาคีเครือข่าย

วันชัย มีชาติ (2550, หน้า 16) ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลไว้ว่า หมายถึง ระดับความสำเร็จขององค์กร ที่สามารถวัดได้จากระดับของการบรรลุ วัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่องค์กรได้วางไว้

เฉลิมพงษ์ มีสมนัย (2550, หน้า 28) ได้ให้ความหมายของประสิทธิผลไว้ว่า หมายถึง ผลสัมฤทธิ์ อันเกิดจากการดำเนินงานในองค์กร ทั้งในด้านปริมาณและ ด้านคุณภาพว่าตรงตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

สุภาพร พิศาลบุตร (2550, หน้า 221) ได้กล่าวว่า ประสิทธิภาพ เป็นคำตอบ ที่ทำให้ทราบว่าผลผลิตและจุดหมายที่กำหนดไว้ได้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด และมีเหตุผลอะไรที่ทำให้การปฏิบัตินั้นประสบความสำเร็จ และอะไรบ้างที่ทำให้ล้มเหลว

สถาบันดำรงราชานุภาพ (2550, หน้า 31 อ้างถึงใน สุพัฒน์ กองศรีมา, 2552, หน้า 31) ได้กล่าวว่า ประสิทธิภาพ (Effectiveness) หมายถึง การใช้ความพยายาม เพื่อบริหารโครงการให้ได้ผลผลิต (Outputs) ตามรายการต่าง ๆ (Specifications) ที่กำหนดไว้ด้วยทรัพยากรโครงการ (Inputs) ที่ไม่มากกว่าที่กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการโครงการ ในที่นี้ ผลผลิต หมายถึง ผลการปฏิบัติงาน บริการ หรือ กิจกรรมที่เจ้าหน้าที่ทำสำเร็จ สมบูรณ์พร้อมส่งมอบให้ประชาชนผู้รับบริการ ผลผลิตเป็นผลงานที่เกิดจากการดำเนิน กิจกรรมของหน่วยบริการโดยตรง ในที่นี้กิจกรรม หมายถึง การกระทำของบุคคลหรือกลุ่ม บุคคล เช่น การบันทึกข้อมูล เป็นต้น และผลการปฏิบัติงาน หมายถึง ผลที่เกิดจากการ ทำกิจกรรม

Price (1968, P. 46 อ้างถึงใน สุพัฒน์ กองศรีมา, 2552, หน้า 31) ได้เสนอแนวคิดกับประสิทธิผลขององค์การว่า หมายถึง ระดับของคาหรือระดับความสามารถในการบรรลุเป้าหมาย

Mosley (1996, P. 72 อ้างถึงใน อิศระ บุญญะฤทธิ, 2545, หน้า 15) ให้ความหมายว่า ประสิทธิผล เกี่ยวข้องกับความสามารถของผู้จัดการที่จะตั้งเป้าหมายและบรรลุผลสำเร็จของเป้าหมายนั้น

Moorhead and Griffin (2001, P. 46 อ้างถึงใน เฉลิม สุขเจริญ, 2557, หน้า 7) ให้ความหมายประสิทธิผลว่า ประสิทธิภาพที่สูงจะอยู่ที่ความหลากหลายของผลลัพธ์ของบุคคล ผลลัพธ์กลุ่ม และผลลัพธ์ขององค์การ ซึ่งบางครั้งความแตกต่างของประเภทก็จะทำให้ผลลัพธ์ขององค์การแตกต่างกัน ซึ่งในแต่ละผลลัพธ์ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญของประสิทธิผลขององค์การ

Daft (2004, P. 84 อ้างถึงใน วันชัย มีชาติ, 2550, หน้า 6) ให้ความหมายประสิทธิผลขององค์การไว้ว่า หมายถึง ระดับการบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

สังคมเรียกร้องและคาดหวังให้องค์การมีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมในสภาพปัจจุบันคาดหวังให้องค์การผลิตสินค้าและบริการภายใต้เงื่อนไขของความจำกัดของทรัพยากรประสิทธิผล จึงเป็นการวัดในแง่ของ "การบรรลุถึงเป้าหมายภายใต้ทรัพยากรซึ่งมีจำกัด ทั้งนี้ต้องเพิ่มแนวความคิดเรื่องประสิทธิภาพเข้าไปด้วย ซึ่งแนวความคิดเรื่องประสิทธิภาพ หมายถึง ความมากน้อยของการที่องค์การสามารถบรรลุถึงเป้าหมายได้มากที่สุดโดยใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด แนวความคิดทั้งสองเรื่องคือประสิทธิภาพและประสิทธิผลมีความสัมพันธ์ต่อกัน แต่ก็ยังคงมีความแตกต่างกัน ตัวอย่างของการมีประสิทธิผลโดยไม่มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานขององค์การหาได้ไม่ยาก เป็นต้นว่า องค์การสามารถผลิตสินค้าเศรษฐกิจบางอย่างให้มีประสิทธิผลโดยไม่มีประสิทธิภาพได้ ดังนั้นความหมายของการปฏิบัติงานขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ จึงเน้นประเด็นสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. การบรรลุเป้าหมายที่ต้องการเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล

2. การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพเป็นสิ่งที่จำเป็นแต่ไม่เพียงพอสำหรับ การมีประสิทธิผลดังนั้น การศึกษาเพื่อวิเคราะห์ค่าใช้จ่าย - ประโยชน์ (Cost - Benefit Analysis) ของการปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐจะต้องประกอบไปด้วยสองส่วน

คือ การวิเคราะห์ประสิทธิผล (Effectiveness Analysis) – (Value) ของผลที่จะต้องถูกเลือกไป ปฏิบัตินั้นมีคุณประโยชน์ต่อสังคมสูงกว่าค่าใช้จ่าย ประโยชน์ดังกล่าวอาจเป็นผลผลิตทางกายภาพ (Physical Output) หรือสินค้า บริการ หรือประโยชน์ที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความมั่นคง ความมั่งคั่งของทัศนียภาพหรือความเป็นธรรมชาติทางสังคม การประเมินคุณค่าของสินค้าและบริการ ซึ่งเป็นผลได้จากโครงการสาธารณะขึ้นอยู่กับความเต็มใจของประชาชนแต่ละคนในการเสียค่าใช้จ่ายทางอ้อมโดยการเสียภาษีอากร สำหรับสินค้าและบริการดังกล่าว ถ้าคุณค่าของผลประโยชน์ที่จะได้จากโครงการมีต่อบุคคลในสังคมโดยส่วนรวมแล้วมีมากกว่าค่าทรัพยากรที่จะใช้ในการบริหารโครงการ โครงการดังกล่าว นับว่าเป็นที่พึงปรารถนาของสังคม (ภรณี มหานนท์, 2529, หน้า 116 – 117)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ประสิทธิภาพ จึงหมายถึง ชีตความสามารถของการบรรลุวัตถุประสงค์นั่นเองแนวความคิดของสาขาวิชาการทำให้เกิดความคิดที่แตกต่างกันต่อวิธีการในการปรับปรุงประสิทธิภาพขององค์การให้ดีขึ้น รวมทั้งการทำงานให้มีผลสำเร็จในแง่ของการจัดการ หมายถึงการบรรลุเป้าหมายขององค์การนั้น คือการทำถูกต้องตามสิ่งที่ควรทำ ซึ่งบางครั้งการบรรลุเป้าหมายขององค์การในแง่มุมของประสิทธิภาพ อาจไม่คำนึงถึงทุนหรือทรัพยากรที่ใช้ไปว่าจะมากหรือน้อยเพียงใดในภาพรวม และประสิทธิภาพจะเกี่ยวพันกับวิธีการ ส่วนประสิทธิภาพจะเกี่ยวพันกับจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมาย

จากการศึกษาความหมายของประสิทธิภาพ สำหรับการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวัดประสิทธิภาพการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ ของสำนักงานเกษตรอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งได้กำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดการดำเนินงานไว้ตาม หลักการสำคัญ 4 ข้อของเกษตรอินทรีย์ คือ สุขภาพ นิเวศวิทยา ความเป็นธรรม และการดูแลเอาใจใส่ (Health, Ecology, Fairness and Care) ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ ประสิทธิภาพ หมายถึงการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ เพื่อพัฒนาเกษตรกรของสำนักงานเกษตรอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อมุ่งเน้นให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด

แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินประสิทธิภาพ

เยาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี (2551, หน้า 102 – 103) กล่าวว่า การประเมินผลหรือการวัดประสิทธิผลการปฏิบัติงาน แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทตามระยะเวลาที่ทำการประเมิน ดังนี้

1. การประเมินระหว่างการทำงาน เป็นการประเมินเพื่อติดตามดูผลผลิตของโครงการในขณะที่โครงการนั้น ๆ กำลังดำเนินอยู่ การประเมินประเภทนี้ให้ข้อมูลเชิงวิเคราะห์ที่จำเป็นแก่ผู้จัดการโครงการและผู้ตัดสินใจเพื่อปรับนโยบายวัตถุประสงค์ ตลอดจนการจัดการทรัพยากรของโครงการ ผลจากการประเมินระหว่างดำเนินการนี้อาจจะให้สารสนเทศที่เป็นประโยชน์สำหรับการวางแผนโครงการใหม่ได้ด้วย

2. การประเมินเมื่อสิ้นสุดโครงการ เป็นการประเมินเพื่อวิเคราะห์ผลผลิตทั้งหมดที่เกิดขึ้นเมื่อสิ้นสุดโครงการ การประเมินประเภทนี้จะให้สารสนเทศที่จำเป็นทั้งหมดแก่ผู้ตัดสินใจและผู้วางแผน สำหรับใช้เพื่อการวางแผนโครงการใหม่ และเพื่อเป็นแนวทางการประเมินผลในอนาคตต่อไป

3. การประเมินย้อนหลัง เป็นการประเมินเพื่อตรวจสอบย้อนหลังเมื่อโครงการสิ้นสุดไปแล้วในช่วงระยะเวลาหนึ่งว่า มีผลกระทบจากโครงการหรือไม่อย่างไร

วันชัย ชาติ (2550, หน้า 14 - 40) ได้กล่าวไว้ว่า การดำเนินการใด ๆ ขององค์กรจะต้องเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากทั้งภายในและภายนอกองค์กร ซึ่งบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความต้องการ ความคาดหวังและมีมุมมองขององค์กรที่แตกต่างกันออกไป การที่จะสรุปว่า องค์กรมีประสิทธิผลหรือองค์กรดำเนินงานได้สำเร็จเพียงใดนั้น จึงเป็นเรื่องที่กล่าวได้ยาก ทั้งนี้เพราะบุคคลที่เกี่ยวข้องเหล่านั้น มีมุมมองที่แตกต่างกันนั่นเอง จึงได้มีผู้ที่พยายามคิดค้นวิธีการและสร้างแนวทาง เพื่อจะนำมาใช้วัดความมีประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กร ซึ่งประกอบด้วย 4 แนวทาง ดังนี้

1) แนวทางการประเมินประสิทธิผลขององค์กรจากการบรรลุเป้าหมายขององค์กร (The Goal Attainment Approach) แนวความคิดนี้มีความเชื่อว่าองค์กรตั้งขึ้นมาเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ ความสำเร็จจริงสามารถวัดได้จากระดับของการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้หากองค์กรไม่สามารถดำเนินงานได้ตามเป้าหมายที่จัดตั้งขึ้นถือว่าองค์กรไม่ประสบผลสำเร็จหรือไม่มีประสิทธิผลในการดำเนินงาน แนวความคิดนี้มีความเชื่อว่าองค์กรเป็นผลผลิตของระบบเหตุผล ที่เกิดจากการมีเป้าหมายและต้องมีการดำเนินการเพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ องค์กรที่จะสามารถเลือกใช้แนวทางนี้ได้ จะต้องมึลักษณะการจัดองค์กรที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีความเป็นไปได้ มีความเห็นพ้องต้องกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและต้องสามารถวัดผลสำเร็จของเป้าหมายได้อย่างแท้จริงการวัดประสิทธิผลขององค์กรจากการบรรลุ

เป้าหมายจะต้องพิจารณาถึงระดับของเป้าหมายขององค์กร โดยเป้าหมายทุกระดับจะต้องสอดคล้องเชื่อมโยงกัน ดังนี้

1. เป้าหมายแท้จริงขององค์การ

- เป้าหมายที่เป็นทางการ หรือเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์

เป็นเป้าหมายที่บอกกิจกรรมขององค์กร ตลอดจนทรัพยากรที่ใช้ เพื่อให้องค์กรบรรลุเป้าหมาย ดังนั้นเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์จึงมักจะกำหนดเป็นแผนระยะยาว เช่น ในอีก 5 ปีข้างหน้า

- เป้าหมายในระดับการดำเนินการหรือในระดับฝ่าย เป็นเป้าหมายที่ออกแบบมาเพื่อช่วยให้นักบริหารทำงานบรรลุเป้าหมาย ของแผนย่อย ๆ ในแต่ละฝ่าย ที่ประกอบขึ้นมารวมกัน ดังนั้นเป้าหมายในระดับฝ่าย จึงใช้แผนระยะเวลาที่สั้นกว่า เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์

- เป้าหมายในระดับปฏิบัติการ เป็นเป้าหมายที่มีการระบุการปฏิบัติไว้อย่างชัดเจนสามารถวัดผลสำเร็จในการดำเนินการได้ ระบุกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ ผู้รับผิดชอบ ตลอดจนทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินการ

2. เป้าหมายเชิงระบบเป็นเป้าหมายที่ต้องการให้ทุกส่วนหรือ

ทุกหน่วยงานย่อย ๆ ในองค์กร สามารถทำหน้าที่ได้บรรลุเป้าหมายขององค์กรร่วมกัน ทั้งในฝ่ายบริหารและฝ่ายปฏิบัติ

3. เป้าหมายของสมาชิกในองค์การหรือเป้าหมายในระดับผู้ปฏิบัติการ

ที่มีการระบุขั้นตอนการปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายไว้อย่างชัดเจน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้บริหารที่เกี่ยวข้อง นำมาใช้ในการบริหารให้เป็นไปตามแผนการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

2) แนวทางการประเมินประสิทธิภาพขององค์การเชิงระบบ (System Approach)

เป็นแนวความคิดในการวัดประสิทธิผลขององค์การที่พยายามสร้างความสมบูรณ์ในการวัดผลสำเร็จในการทำงานขององค์การให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่าการทำงานขององค์การเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งในสังคมที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม การทำงานขององค์การจะมีลักษณะเป็นกระบวนการ โดยองค์การจะรับปัจจัยนำเข้า (input) มาจากสภาพแวดล้อมและทำหน้าที่ในการแปรสภาพ (Conversion Processes) ปัจจัยนำเข้าให้เป็นผลผลิต (Outputs) ขององค์การ และส่งมอบผลผลิตดังกล่าวแก่สภาพแวดล้อม องค์การจะทำหน้าที่อยู่ได้เมื่อผลผลิตขององค์การยังเป็น

ที่ต้องการของสภาพแวดล้อมอยู่ เมื่อองค์การจะต้องทำหน้าที่ในลักษณะที่เป็นกระบวนการ การวัดผลสำเร็จขององค์การจากผลผลิต หรือการทำงานให้ได้ผลตามเป้าหมายที่วางไว้ จึงไม่เพียงพอและไม่สามารถอธิบายประสิทธิผลขององค์การทั้งหมดได้ การพิจารณา เฉพาะการทำงานได้ตามเป้าหมายจึงไม่ครอบคลุมการดำเนินงานขององค์การทั้งหมด แนวความคิดในเชิงระบบจึงเห็นว่าองค์การจะมีประสิทธิผลได้จะต้องสามารถรักษา ความสมดุลระหว่างองค์การกับสภาพแวดล้อมไว้ให้ได้ (Heffron, 1989, P. 331) และสามารถทำหน้าที่ในทุกขั้นตอนการทำงานได้ดีทั้งในแง่การแสวงหาปัจจัยนำเข้า กระบวนการในการแปรสภาพปัจจัยนำเข้าให้เป็นผลผลิตและการส่งมอบผลิตภัณฑ์ออกสู่ สภาพแวดล้อม การขาดในกระบวนการใดกระบวนการหนึ่งย่อมสะท้อนปัญหาในเรื่อง ประสิทธิภาพขององค์การ ซึ่งเกณฑ์ที่ใช้วัดประสิทธิผลขององค์การก็จะประกอบด้วยเกณฑ์ในด้าน ต่าง ๆ คือ

1. เกณฑ์การประเมินประสิทธิผลในด้านปัจจัยนำเข้า การวัดผลสำเร็จ จากเกณฑ์ในด้านการแสวงหาปัจจัยนำเข้าขององค์การ เช่น

- ความสามารถในการแสวงหาทรัพยากร
- คุณภาพของทรัพยากรที่หามาได้
- ราคาของปัจจัยการผลิตที่องค์การหามาได้
- จำนวนทรัพยากรที่ได้รับมา
- ความสามารถในการได้ทรัพยากรทันตามเวลา

2. เกณฑ์การประเมินประสิทธิผลในด้านกระบวนการแปรสภาพ ในการทำงานหรือการแปรสภาพปัจจัยนำเข้าเป็นผลผลิตขององค์การ จะประกอบด้วย เกณฑ์ เช่น

- ขั้นตอนในการปฏิบัติงาน
- ประสิทธิภาพในการทำงาน
- อัตราการเกิดอุบัติเหตุในการทำงาน
- อัตราของเสียระหว่างการปฏิบัติงาน
- ความคล่องตัวหรือความสะดวกในการปฏิบัติงาน
- วัฒนธรรมองค์การที่เข้มแข็งและบรรยากาศในการทำงาน

ในองค์การดี

- ความเชื่อมั่น จริงใจ และการสื่อสารกันระหว่างสมาชิก
- ในองค์การ
- การเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความจงรักภักดีต่อองค์การ
 - ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ในองค์การ
 - ระบบการติดต่อสื่อสารที่ดีในองค์การทั้งการสื่อสารในแนวตั้งและการสื่อสารแนวนอน
 - ขวัญ กำลังใจของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในองค์การ
3. เกณฑ์การประเมินประสิทธิผลในด้านผลผลิตจะประกอบด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

- ผลผลิตขององค์การ
- ปริมาณสินค้าหรือบริการ
- จำนวนผู้ใช้บริการ
- ความพอใจของลูกค้าหรือผู้ใช้บริการขององค์การ
- กำไร
- อัตราการเจริญเติบโตขององค์การ
- ส่วนแบ่งการตลาด
- ภาพลักษณ์ขององค์การ
- คุณภาพของสินค้าหรือบริการ
- อัตราการร้องเรียนที่ลูกค้ามีต่อองค์การ

3) แนวทางการประเมินผลองค์การจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขององค์การ (The Stakeholders Approach/The Strategic Constituencies Approach) แนวทางการประเมินประสิทธิผลองค์การจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขององค์การ หรือผู้มีอิทธิพลขององค์การ เป็นการวัดประสิทธิผลที่ร่วมสมัย กล่าวคือ เป็นการพิจารณาองค์การในฐานะที่ทำงานอยู่ได้สภาพแวดล้อมแบบเปิด ที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมตลอดเวลา ดังนั้นการดำเนินงานขององค์การจะต้องเกี่ยวข้องกับตัวบุคคลต่าง ๆ จำนวนมาก การดำเนินงานองค์การในลักษณะนี้ จึงมีมิติของการเมืองเข้ามาแทรกอยู่ด้วย ทาง การประเมินประสิทธิผลองค์การตามแนวทางนี้มีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญ ดังนี้

1. องค์การทำงานอยู่ในสังคมระบบเปิดซึ่งมีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์การและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อองค์การจำนวนมาก โดยเฉพาะผู้ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินการ ทั้งนี้องค์การจะอยู่รอดได้นั้นจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเหล่านั้นด้วย ซึ่งผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียขององค์การ ได้แก่ ลูกค้าหรือผู้รับบริการ ผู้ถือหุ้น ผู้บริหาร พนักงานในองค์การรัฐบาลที่ทำหน้าที่กำหนดกติกาในการปฏิบัติงานขององค์การ

2. กลุ่มบุคคลหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์การจะมีความต้องการต่อองค์การแตกต่างกันออกไป ดังนั้น องค์การจะต้องประสานความต้องการเหล่านั้นให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

3. องค์การที่มีประสิทธิผลคือองค์การที่มีความสามารถในการตอบสนองความต้องการของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์การ โดยการสร้างความสมดุลระหว่างความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ให้เกิดตอบสนองความต้องการกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมากเกินไปเพราะจะทำให้องค์การเสียสมดุลภาพ หน้าที่การบริหาร คือการทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีความพึงพอใจยอมรับได้ดังนั้นประสิทธิผลขององค์การจึงเป็นเรื่องของการตอบสนองความต้องการที่หลากหลาย ในองค์การระบบเปิดภายใต้สภาวะสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กร นั่นเอง

4) แนวทางการประเมินประสิทธิผลขององค์การจากการเลือกให้ความสำคัญกับค่านิยม (The Competing Values Approach) การวัดประสิทธิผลขององค์การจะไม่สามารถกำหนดเกณฑ์การวัดผลที่ดีที่สุดหรือเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ การวัดประสิทธิผลมีลักษณะเป็นอัตวิสัยและขึ้นอยู่กับค่านิยมและผลประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้อง ประสิทธิผลขององค์การจึงเป็นเรื่องของการแข่งขันของค่านิยมที่มีความแตกต่างกันในองค์การ การวัดประสิทธิผลขององค์การจะพิจารณาองค์การใน 3 มิติ คือ

1. มิติด้านจุดเน้นขององค์การ โดยพิจารณาว่าองค์การให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อม กล่าวคือ องค์การจะให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมภายใน เช่น บุคคลหรือพนักงาน ส่วนการให้ความสำคัญภายนอก องค์การจะเน้นผลผลิต การบรรลุผลสำเร็จหรือเป้าหมายขององค์การ

2. มิติด้านโครงสร้างขององค์การ เป็นการพิจารณาถึงลักษณะใน 2 ส่วนที่ความขัดแย้งกัน กล่าวคือ หากองค์การเน้นเรื่องการควบคุมมากองค์การจะขาดความยืดหยุ่นในการทำงานเพราะจะมีระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กำกับกับการปฏิบัติงานโครงสร้างลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นโครงสร้างแบบระบบราชการที่เน้นควบคุมและพฤติกรรม

การทำงานของบุคลากรภายใน เพื่อให้มีประสิทธิภาพตรงกันข้ามกับองค์การในลักษณะที่เน้นความยืดหยุ่น จะเน้นความสามารถในการปรับตัวขององค์การได้แก่ โครงสร้างองค์การแบบสิ่งมีชีวิต ซึ่งสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลง และสามารถแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ ในการทำงานให้มีประสิทธิภาพได้

3. มิติด้านผลผลิตขององค์การ โดยองค์การจะให้ความสำคัญกับเป้าหมาย เพราะมีความเชื่อว่าวิธีการในการทำงานที่เหมาะสม จะทำให้องค์กรสามารถบรรลุเป้าหมายได้จากการประเมินประสิทธิผลขององค์การทั้ง 3 มิติที่กล่าวมานี้ สามารถสร้างรูปแบบในการวัดประสิทธิผลองค์การได้ ดังนี้

- ตัวแบบระบบเปิด เป็นรูปแบบการวัดประสิทธิผลองค์การโดยเน้นการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมภายนอก และเน้นการเจริญเติบโต การแสวงหาทรัพยากรที่จำเป็น ติดตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้น และพิจารณาผลคุกคามหรือการเกื้อกูลต่อการทำงานเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์เหล่านั้น

- ตัวแบบมนุษย์สัมพันธ์ รูปแบบนี้เป็นการวัดประสิทธิผลองค์การที่มุ่งเน้นในเรื่องภายในองค์การและความยืดหยุ่น โดยให้ความสำคัญกับภายนอกองค์การ รูปแบบนี้เห็นว่าผลงานขององค์การขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของพนักงานผู้ปฏิบัติงาน การวัดประสิทธิผลองค์การในรูปแบบนี้ จะมีเป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายในองค์การเป็นสำคัญ ส่วนในด้านของมรรควิธีหรือวิธีการจะเน้นการให้ขวัญกำลังใจ การสร้างความพึงพอใจ รวมถึงความสามัคคีกลมเกลียวการยึดเหนี่ยวของสมาชิกในองค์การ

- ตัวแบบการวัดประสิทธิผลจากกระบวนการภายในองค์การ การวัดตามรูปแบบนี้ จะมุ่งเน้นการควบคุมมากกว่าการยืดหยุ่น เน้นปัจจัยภายใน โดยเฉพาะด้านกระบวนการกับระบบข้อมูลข่าวสาร การแปรสภาพปัจจัยนำเข้าให้เป็นปัจจัยนำออกมีระบบการควบคุมการทำงานเพื่อช่วยให้การทำงานมีมาตรฐานและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

- ตัวแบบเหตุผล การวัดประสิทธิผลองค์การ ในรูปแบบนี้จะเป็นองค์การที่มีลักษณะระบบ ในอุดมคติของ Weber ให้ความสำคัญกับการบรรลุเป้าหมายขององค์การ การวางแผนการกำหนดเป้าหมาย และการประเมินผล เน้นที่ผลผลิตและประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

Mott (1972, P. 96) ได้กำหนดเกณฑ์ในการประเมินประสิทธิผลขององค์การโดยพิจารณาจาก

- 1) ปริมาณและคุณภาพของผลผลิต
- 2) ประสิทธิภาพ
- 3) ความสามารถในการปรับตัว
- 4) ความสามารถในการยืดหยุ่น

Gibson, and Other (1982, P. 27) ได้ทำการศึกษาและกำหนดเกณฑ์ในการประเมินประสิทธิผลขององค์การโดยใช้หลายเกณฑ์ ดังนี้

- 1) ความสามารถในการผลิต
- 2) ประสิทธิภาพ
- 3) ความพึงพอใจ
- 4) ความสามารถในการปรับตัว
- 5) การพัฒนาและการอยู่รอด

Parson (1960, P. 99, อ้างถึงใน พรชัย เชื้อชูชาติ, 2546, หน้า 33) ได้เสนอความคิดในการวัดประสิทธิผลขององค์การโดยพิจารณาจาก

- 1) การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม (Adaptation)
- 2) การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment)
- 3) การบูรณาการ (Integration)
- 4) การคงไว้ซึ่งระบบค่านิยม (Latency)

Hoy and Miskel (1991, P. 384) ได้เสนอแนวคิดในการประเมินประสิทธิผลขององค์การโดยพิจารณาจาก

- 1) ความสามารถในการปรับเปลี่ยน
- 2) การบรรลุเป้าหมาย
- 3) ความพึงพอใจ
- 4) ความสนใจในชีวิต

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลขององค์กร

Steers (1977, P. 127) ได้เสนอตัวแปรสำคัญที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลขององค์กรโดยแยกออกตามลักษณะได้ 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ลักษณะขององค์กร ประกอบด้วย โครงสร้างและเทคโนโลยี โครงสร้างหมายถึง ความสัมพันธ์ของทรัพยากรด้านมนุษย์ที่ได้กำหนดไว้ในองค์กร การวิเคราะห์โครงสร้างจึงรวมถึงการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้คือ การกระจายอำนาจความชำนาญ เฉพาะอย่าง ความเป็นทางการสายการบังคับบัญชา ขนาดขององค์กร ขนาดของคณะกรรมการ เทคโนโลยีหมายถึง เครื่องมือหรือวิธีการซึ่งองค์กรใช้ในการแปรสภาพตัวป้อนออกเป็นผลผลิต ซึ่งมีผลกระทบต่อความสำเร็จขององค์กรด้วยเช่นกัน การวิเคราะห์เทคโนโลยีจึงรวมถึงการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้คือ การปฏิบัติการ วัสดุอุปกรณ์ความรู้

2. ลักษณะของสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมภายนอกและสภาพแวดล้อมภายในสภาพแวดล้อมภายนอก หมายถึง สภาพแวดล้อมของงานซึ่งมีความหมายต่อกิจกรรมในการมุ่งสู่เป้าหมายขององค์กร การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกจึงรวมถึงการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ความสลับซับซ้อน ความมั่นคง ความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อมองค์กร สภาพสภาพแวดล้อมภายใน หมายถึง บรรยากาศขององค์กร การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในจึงรวมถึงการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ โอกาสของความสำเร็จ ความเอาใจใส่ การให้รางวัล การลงโทษ ความมั่นคง ความเสี่ยง ความเปิดเผย

3. ลักษณะของบุคคลในองค์กร ประกอบด้วย ความผูกพันต่อองค์กร และการปฏิบัติงาน ความผูกพันขององค์กร หมายถึง ความปรารถนาของบุคคลที่จะรักษาไว้ซึ่งการเป็นสมาชิกขององค์กรต่อไป แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ความผูกพันแบบเป็นทางการ และความผูกพันทางจิตใจและความรู้สึก การวิเคราะห์ความผูกพันต่อองค์กรจึงรวมถึงการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ความสนใจ และความผูกพันที่บุคลากรมีต่อองค์กร การปฏิบัติงาน หมายถึง การปฏิบัติงานที่ดีตามที่องค์กรต้องการในทุกๆระดับขององค์กร การวิเคราะห์การปฏิบัติงานจึงรวมถึงการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ แรงจูงใจ เป้าหมาย ความต้องการ ความสามารถ และความชัดเจนในบทบาทของบุคลากรในองค์กร

4. นโยบายการบริหารและการปฏิบัติงาน หมายถึง เครื่องมือที่จะช่วยฝ่ายบริหารให้สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้และมีประสิทธิภาพ การวิเคราะห์นโยบายการบริหารและการปฏิบัติจึงรวมถึงการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ การกำหนดเป้าหมายที่แน่นอน การจัดการ และการใช้ทรัพยากร การสร้างสภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงานแบบของผู้นำ ภาวะผู้นำ

จากที่กล่าวถึงข้างต้นเห็นได้ว่า ประสิทธิภาพ หมายความว่าถึงผลสำเร็จหรือผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เป็นเรื่องการเน้นความสำคัญของสิ่งที่จะเป็นสิ่งที่ป้อนเข้า จุดมุ่งหมายที่สำคัญของผลลัพธ์จึงได้แก่การศึกษาว่าผลลัพธ์ที่ปรากฏบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่เพียงใด

บริบทของอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

เขาวง เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ พื้นที่ส่วนใหญ่ทำการเกษตร ปลูกข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวผู้ไท พูดภาษาผู้ไท มีอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และหัตถกรรม ทอผ้า ทำเครื่องจักสาน และไม้กวาด

อำเภอเขาวงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด บริเวณเทือกเขาภูพาน ห่างจากตัวเมืองกาฬสินธุ์ 91 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอนาคูและอำเภอดงหลวง (จังหวัดมุกดาหาร)

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอดงหลวง และอำเภอคำชะอี

(จังหวัดมุกดาหาร)

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอกุฉินารายณ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอกุฉินารายณ์และอำเภอนาคู

ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบบริเวณกว้าง มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ มีภูเขาล้อมรอบ อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ระดับสูงสุด 262 เมตร ต่ำสุด 168 เมตร ลักษณะภูมิอากาศ สภาพภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมเมืองร้อน เนื่องจากที่ตั้งอำเภอมียูเขาล้อมรอบ อากาศจึงค่อนข้างหนาวและลมค่อนข้างแรงตามบริเวณเชิงเขา เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน อุณหภูมิสูงสุด เดือนเมษายนประมาณ 38.5 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด

เดือนมกราคม ประมาณ 12 องศาเซลเซียส

ข้อมูลพื้นฐานอำเภอเขาวง

พื้นที่ 205.1 ตารางกิโลเมตร หรือ 129,769 ไร่

ประชากร 35,253 คน

ความหนาแน่น 171 คน/ตารางกิโลเมตร

การปกครองส่วนภูมิภาค

อำเภอเขาวงแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 6 ตำบล 71 หมู่บ้าน

1. ตำบลคุ้มเก่า
2. ตำบลสงเปลือย
3. ตำบลหนองผือ
4. ตำบลกุตุลิมคุ้มใหม่
5. ตำบลสระพังทอง
6. ตำบลกุตุลปลาค้าว

การปกครองส่วนท้องถิ่น

ท้องที่อำเภอเขาวงประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 6 แห่ง ได้แก่

1. เทศบาลตำบลกุตุลิม ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลคุ้มเก่า บางส่วนของตำบลกุตุลิมคุ้มใหม่และตำบลกุตุลปลาค้าวทั้งตำบล
2. องค์การบริหารส่วนตำบลคุ้มเก่า ครอบคลุมพื้นที่ตำบลคุ้มเก่า (นอกเขตเทศบาลตำบลกุตุลิม)
3. เทศบาลตำบลสงเปลือย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสงเปลือยทั้งตำบล
4. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองผือ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองผือทั้งตำบล
5. เทศบาลตำบลกุตุลิมคุ้มใหม่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลกุตุลิมคุ้มใหม่ (นอกเขตเทศบาลตำบลกุตุลิม)
6. เทศบาลตำบลสระพังทอง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสระพังทองทั้งตำบล

ข้อมูลด้านการเกษตร

พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 73,184 ไร่ โดยจำแนกดังนี้

1. พื้นที่การปลูกข้าว 67,713 ไร่
2. พื้นที่การปลูกพืชไร่ 716 ไร่

3. พื้นที่การปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น 3,756 ไร่

4. พื้นที่การปลูกพืชผัก 370 ไร่

5. พื้นที่อื่น ๆ 629 ไร่

ประชากรที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม 7,305ครัวเรือน 26,867 คน

อาชีพประชากร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ การทำ
การเกษตร อาชีพรอง ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย การจักรสาน ทอผ้า และการปศุสัตว์
มีแรงงานเฉลี่ย 3 คนต่อครัวเรือน

ลักษณะดิน เป็นกลุ่มดินทรายสีเทาถึง มีเนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายหรือดิน
เหนียวปนทราย ดินบนมีสีน้ำตาลหรือสีเทา ดินล่างมีสีเทามีจุดประสีน้ำตาล สีเหลืองหรือ
สีแดงของศิลาอ่อน บางพื้นที่อาจพบชั้นดินลูกรังมากในช่วง 50 - 100 เซนติเมตร
การระบายน้ำค่อนข้างเร็ว ความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ปฏิกริยาดินเป็นกรดจัดมากและมีน้ำท่วม
ขังในฤดูฝน

ปริมาณน้ำฝน รวมตลอดทั้งปี 1,290.4 มิลลิเมตร ปริมาณน้ำฝนต่ำสุดในเดือน
ธันวาคมและมกราคม เท่ากับ 0.6 มิลลิเมตร ปริมาณน้ำฝนสูงสุดในเดือนกรกฎาคม
เท่ากับ 241.4 มิลลิเมตร

ช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมในฤดูการเพาะปลูกพืช จะอยู่ในช่วงตั้งแต่กลางเดือน
เมษายนถึงเดือนตุลาคม และมีความชื้นหลงเหลืออยู่ในดินเพียงพอสำหรับปลูกพืชไร่
พืชผักอายุสั้นหลังจากหมดฤดูฝนประมาณหนึ่งเดือนและอาจใช้แหล่งน้ำในไร่นาเสริม
การเพาะปลูกได้บ้าง แต่ทั้งนี้ควรวางแผนการจัดระบบการปลูกพืชให้เหมาะสมแต่ละพื้นที่

ช่วงเวลาที่ ไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ซึ่งมีปริมาณน้ำฝนและการกระจาย
น้อยหรือไม่เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของพืชจะอยู่ในช่วงปลายเดือนตุลาคม ถึงเดือน
มีนาคมของทุกปี ในช่วงดังกล่าวถ้าได้รับน้ำชลประทานหรือน้ำจากสระเก็บน้ำที่มีอยู่
เพียงพอก็สามารถทำการเพาะปลูกในช่วงฤดูแล้งได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

เกตุมณี ศาพรเงิน (2555, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการจัดการ
การผลิตและการตลาดเกษตรอินทรีย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษา
สวนร่วมสมัย อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี พบว่า สวนร่วมสมัยมีพื้นที่ 52 ไร่

ระบบการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ผสมผสาน เน้นกิจกรรมการเกี่ยวคู่กันภายในพื้นที่ โดยยึดแนวทางตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการการผลิตประกอบด้วย การวางแผน การผลิตใช้หลักการวิเคราะห์ SWOT การจัดองค์การยึดตามความรู้ความสามารถ การผลิตแบ่งตามสภาพพื้นที่ได้ 4 ลักษณะ คือ 1) เกษตรอินทรีย์ผสมผสานภายในบริเวณบ้าน 2) เกษตรอินทรีย์ในที่ลุ่ม (3) เกษตรอินทรีย์ในที่ดอน (4) เกษตรอินทรีย์ในที่สูง มีระบบการควบคุมภายในฟาร์ม การจัดการการการตลาด มีการวิเคราะห์การตลาดภายใต้วิธีการ STP Analysis 3 ประเด็นหลัก คือ 1) การแบ่งส่วนตลาด 2 กลุ่ม คือ ลูกค้าทั่วไป และลูกค้าสีเขียว 2) กำหนดตลาดเป้าหมาย เป็นตลาดที่รักสุขภาพ 3) กำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์ สินค้าดีมีคุณภาพ ราคาที่เหมาะสม ส่งเสริมชุมชนและแบ่งปันความรู้ จากนั้นกำหนดกลยุทธ์ส่วนประสมทางการตลาด สำหรับปัจจัยความสำเร็จประกอบด้วยปัจจัยภายในองค์กร ได้แก่ ตัวเกษตรกร ทรัพยากรกายภาพเหมาะสม การตลาดที่ดี ความยั่งยืน และด้านการประกอบอาชีพ ปัจจัยภายนอกองค์กร ได้แก่ การสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนด้านการประชาสัมพันธ์ ที่ตั้งมีความเหมาะสม กลุ่มองค์กรเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ กระแสการตื่นตัวด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและการรักษาสุขภาพ

ขวัญกมล ดอนขวา (2555, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ผลกระทบทางตรงของปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชน ที่มีต่อกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชน (2) ผลกระทบทางตรงของกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชน ที่มีต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน และ (3) ผลกระทบทางตรงและผลกระทบทางอ้อมของปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนที่มีต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน โดยเน้นศึกษากลุ่มอาชีพที่ประสบความสำเร็จใน 6 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี สุรินทร์ ขอนแก่น อุตรธานี และจังหวัดเลย

สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีแบ่งชั้น (Stratify random sampling) และแบบง่าย (Simple random sampling) จำนวน 408 ตัวอย่าง ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากกลุ่มตัวอย่าง ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์เชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ มีผลกระทบทางตรงต่อกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขายมากที่สุด โดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ 0.513 ส่วนกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขาย มีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชน

ในด้านการให้ความอนุเคราะห์ชุมชนมากที่สุด โดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ 0.417 ทางด้านปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนด้านการพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพมีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด โดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ 0.434 นอกจากนี้ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีผลกระทบทางอ้อมต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชนในด้านการให้การศึกษามากที่สุด โดยมีขนาดของผลกระทบเท่ากับ 0.302 ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางด้านการพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสมาชิกกลุ่มและการพัฒนาเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน มีผลต่อการเพิ่มยอดขายจากการขายสินค้าภายในชุมชน โดยรายได้จากการขายจะมีผลต่อขนาดของการจัดสรรกำไรไปช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมในชุมชนที่เป็นที่ตั้งของกลุ่มอาชีพ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วยในด้านการให้การศึกษามากที่สุด

พลชัย เพชรปลอด (2555, บทคัดย่อ) กระบวนการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ของปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) กระบวนการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ของปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี 2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ และ 3) ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลัก 20 คน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 8 คน 2) ผู้มีส่วนผลักดันให้ได้รับคัดเลือกเป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 2 คน 3) ผู้ที่เคยเข้ารับการอบรมความรู้ด้าน เกษตรอินทรีย์ จำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก 2) แบบ สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม 3) แบบสัมภาษณ์กลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตร อินทรีย์ของปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดอนผิงแดด แบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ 1) ยุคที่ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้รับนวัตกรรม เกิดจากการรับนวัตกรรมเกษตรอินทรีย์ของผู้นำชุมชน 2) ยุคที่ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้เผยแพร่นวัตกรรม เกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรในหมู่บ้านทั้งหมด

ให้ทำเกษตรอินทรีย์ได้สำเร็จ 3) ยุคที่ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้พัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้ ได้รับคัดเลือก เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ทำการพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้ ให้เกษตรกรจากชุมชนอื่นใน จังหวัดเพชรบุรีและใกล้เคียง 2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการ พัฒนาการสื่อสาร ประกอบด้วย 1) ปัจจัยภายนอก กลุ่ม เกิดจาก บริบทชุมชน ระบบสังคม วัฒนธรรม ตัณวิัตกรรม การสนับสนุนจากคนภายนอก และการสนับสนุน จากภาครัฐ 2) ปัจจัยภายในกลุ่ม เกิดจากผู้นำ และสมาชิกกลุ่ม 3) ปัญหาและอุปสรรค ในการ พัฒนาการสื่อสาร เกิดจาก (1) ผู้รับสาร ขาดความเชื่อมั่นในเรื่องประสิทธิภาพ ของเกษตรอินทรีย์ (2) ผู้ส่งสาร มีช่องทางการพัฒนาความรู้ที่จำกัด จึงส่งผลต่อ การพัฒนาการสื่อสาร

สิริอร นิยมเดช (2556, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา การมีส่วนร่วม ของประชาชนต่อการดำเนินกิจกรรมตามโครงการหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ปี 2555 บ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี ผลการศึกษา พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินกิจกรรมตามโครงการหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบปี 2555 บ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ ด้านการร่วมรับผลประโยชน์ รองลงมา คือ ด้านการร่วมคิดและตัดสินใจ ด้านการร่วมในการประเมินผลและด้านการร่วมปฏิบัติ ตามกิจกรรม เป็นอันดับสุดท้าย ผลการทดสอบสมมติฐานเพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วม ของประชาชนต่อการดำเนินกิจกรรมตามโครงการหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ปี 2555 บ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี จำแนกตาม สถานภาพส่วนบุคคล พบว่า ตัวแทนครัวเรือนที่มีเพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา และรายได้ต่อเดือนต่างกัน มีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมตามโครงการหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบปี 2555 บ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย และตัวแทนครัวเรือนที่มีอาชีพ ต่างกัน มีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมตามโครงการหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ปี 2555 บ้านหนองอ้อ หมู่ 3 ตำบลมะขาม อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี แตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

สุมาลี เสงวีจิตร์ (2556, บทคัดย่อ) ศึกษา รูปแบบการบริหารจัดการองค์กร และการจัดการตลาดกลุ่มผลิตข้าวอินทรีย์ปลอดสารพิษบ้านราษฎร์เจริญและ บ้านทองหลวง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า สาเหตุของการจัดการกลุ่มไม่ประสบผลสำเร็จ

เนื่องจากขาดการบันทึกข้อมูลปัจจัยการผลิตข้อมูลจำนวนผลผลิตและการบริหารจัดการในการควบคุมคุณภาพตลอดจนการจัดการการตลาดแบบพึ่งพาผู้อื่นและขบวนการผลิตแบบพึ่งพา ปัจจัยการผลิตจากแหล่งภายนอกเป็นสาเหตุใหญ่ที่ไม่สามารถควบคุมต้นทุนการผลิตได้ พบว่า การแก้ปัญหาการบริหารจัดการองค์การด้วยการแบ่งกลุ่มสมาชิกออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อจะได้มีความใกล้ชิดในการตรวจสอบกระบวนการผลิตรวมถึงการผลิตปัจจัยการผลิตร่วมกันทำให้สามารถลดต้นทุนการผลิตได้และยังส่งเสริมให้สามารถควบคุมการผลิตให้สะอาดปลอดภัยจากสารพิษจนได้รับใบรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษเปลี่ยนขบวนการจัดการการตลาดจากการพึ่งพาผู้อื่นโดยขายข้าวเปลือกให้กับโรงสีเป็นการทำการตลาดแบบพึ่งพาตนเองโดยการสีข้าวบรรจุถุงขายและเปิดร้านค้าขายตรงสู่ผู้บริโภคทำให้สามารถเพิ่มกำไรให้กับกลุ่มได้มากกว่าส่งผลให้สมาชิกกลุ่มมีกำลังใจจากการมีเงินทุนหมุนเวียนมีความมั่นคงทางตลาดและสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับข้าวหอมมะลิอินทรีย์ปลอดสารพิษตรา “ดอกเหมย” ของชุมชน

พงศกร กาวิชัย และคณะ (2557, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา การขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ขององค์กรปกครองท้องถิ่นอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบบริบทพื้นที่เกษตรอินทรีย์และกระบวนการขับเคลื่อนนโยบาย ด้านเกษตรอินทรีย์ขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน โดยการศึกษา จากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้กำหนดนโยบายและผู้นำชุมชน และวิเคราะห์ ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่าประชาชนตำบลแม่ทา ที่ประกอบ อาชีพเกษตรแบบอินทรีย์มี 103 ครัวเรือนและมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มสมาชิกเกษตรกร ผลิตเกษตรอินทรีย์ โดยมีพื้นที่เกษตรอินทรีย์ที่มีมาตรฐาน 511.28 ไร่ ส่วนพัฒนาการ การขับเคลื่อนนโยบายเกษตรอินทรีย์ท้องถิ่นของตำบลแม่ทาสามารถแบ่งเป็น 5 ยุค ได้แก่ 1) ยุคปฏิวัติเกษตรใหม่ในระบอบประชาธิปไตยรุ่งเรือง 2) ยุคการทวงฝันป่าชุมชนเพื่อเป็น แหล่งฐานการผลิตเกษตรกรรม 3) ยุคการพัฒนาภาคีเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืนในชุมชน แม่ทา 4) ยุคการปฏิวัติผู้นำท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา และ 5) ยุคการส่งเสริมนโยบายเกษตรกรรมยั่งยืนท้องถิ่น ทั้งนี้การเคลื่อนไหวทางนโยบาย ดังกล่าวสามารถผลักดันให้ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้อง กับเกษตรอินทรีย์และบรรจุไว้ในแผนขององค์กร เช่น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบล

แผนสามปี ตลอดจนโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มเครือข่าย เกษตรอินทรีย์

สุภาสิณี นุ่มเนียม (2557, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาแนวทางส่งเสริม ความรู้แบบมีส่วนร่วมเรื่อง การลดการใช้สารเคมี การลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ ตามหลักการเกษตรพอเพียงแก่เกษตรกรตำบลหน้าโคก อำเภอผักไห่ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาความต้องการ ได้รับความรู้ด้านการลดการใช้สารเคมี การลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ทางการเกษตร ตามหลักการเกษตรพอเพียงของเกษตรกรตำบลหน้าโคก อำเภอผักไห่ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา 2) ศึกษาแนวทางส่งเสริมความรู้แบบมีส่วนร่วมเรื่อง การลดการใช้ สารเคมี การลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ตามหลักการเกษตรพอเพียงแก่เกษตรกร ขององค์การบริหารส่วนตำบลหน้าโคก อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและพหุภาคี เก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่เลือกแบบเจาะจง คือ ตัวแทนครัวเรือนเกษตรกร ตำบลหน้าโคกที่ประกอบอาชีพเพาะปลูกจำนวน 86 คน มีการรวบรวมและวิเคราะห์มูล ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า แนวทางส่งเสริมความรู้แบบมีส่วนร่วม เรื่อง การลดการใช้สารเคมี การลดรายจ่ายและการเพิ่มรายได้ตามหลักการเกษตรพอเพียง ของเกษตรกรตำบลหน้าโคก อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย แนวทางส่งเสริมความรู้ที่คำนึงถึงส่วนประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเนื้อหาความรู้ ด้านการลดการใช้สารเคมี การลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ตามหลักการเกษตรพอเพียง ที่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร ด้านเนื้อหาความรู้การลดการใช้สารเคมี ลำดับแรกต้น ๆ ได้แก่ การป้องกันกำจัดศัตรูพืชด้วยวิธีผสมผสานและชีววิธี ความรับผิดชอบที่เกษตรกรควรมีต่อผู้บริโภค และการตรวจสอบคุณภาพดินก่อนการ ใส่ปุ๋ย ส่วนด้านเนื้อหาความรู้การลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ที่ควรส่งเสริมความรู้ในลำดับ ต้น ๆ ได้แก่ ความรู้ทางการตลาดเกษตรเพื่อลดความเสี่ยงในการลงทุน การผลิตพลังงาน ทดแทนใช้ในครัวเรือน เช่น แก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ และเรื่องเทคนิคและเทคโนโลยี ทางการเกษตรเพื่อลดต้นทุนการผลิต 2) ด้านรูปแบบการส่งเสริมความรู้แบบมีส่วนร่วม พบว่าการมีส่วนร่วมต้องกระทำควบคู่กันไป 2 รูปแบบ คือ 1) การมีส่วนร่วมที่มีองค์การ บริหารส่วนตำบลหน้าโคกกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรตำบล หน้าโคกเป็นแกนกลางในการประสานงาน และ 2) การมีส่วนร่วมที่มีองค์การบริหาร

ส่วนตำบลหน้าโคกเป็นแกนกลางในการประสานงาน และ 3) ด้านวิธีการส่งเสริมความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการบริบทของเกษตรกรตำบลหน้าโคก พบว่า วิธีการส่งเสริมความรู้ที่ได้จากการประชุมระดมความคิด พบว่า มี 3 แนวทาง ได้แก่ การส่งเสริมความรู้แก่เกษตรกรโดยรวม การส่งเสริมความรู้โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายตามประเภทของพืชที่ปลูกตามลักษณะความเป็นเจ้าของพื้นที่เพาะปลูก และตามขนาดพื้นที่เพาะปลูก และการส่งเสริมความรู้แบบจัดตั้งหรือพัฒนาเกษตรกรต้นแบบแล้วขยายเครือข่าย โดยการจัดการส่งเสริมความรู้ตามแนวทางดังกล่าวสามารถนำวิธีการส่งเสริมความรู้ที่เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องการมาประยุกต์ใช้ได้ ดังนี้ ด้านวิธีการจัดการเรียนรู้โดยการศึกษาดูงานหรือตัวอย่างเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ รองลงมาคือการสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านการจัดการส่งเสริมความรู้เกษตรกรต้องการให้ประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรมผ่านช่องทางเสียงตามสาย มีความถี่ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ปีละ 2 ครั้ง โดยจัดครั้งละ 2 วัน และวันที่ต้องการให้จัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ส่วนใหญ่ คือ วันหยุด ได้แก่ วันอาทิตย์ รองลงมาวันเสาร์

รุจิรา จิตต์ตั้งตรง (2558, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา กลยุทธ์สื่อบุคคลเพื่อสร้างเครือข่ายการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา “เกษตรอินทรีย์” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) เพื่อศึกษาคูณลักษณะ และบทบาทของปราชญ์ชาวบ้าน บ้านชาปลาไหล ตำบลสองพี่น้อง อำเภอนำใหม่ จังหวัดจันทบุรี 2) เพื่อศึกษากลยุทธ์ของปราชญ์ชาวบ้านในการสร้างเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ 3) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าร่วมกลุ่มเกษตรอินทรีย์ 4) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อปราชญ์ชาวบ้านและเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญ (Key Information) 17 คน เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม 1) ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านชาปลาไหล ตำบลสองพี่น้อง อำเภอนำใหม่ จังหวัดจันทบุรี และผู้ประสานการขับเคลื่อนกิจกรรมเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ 2) กลุ่มเกษตรกรในเครือข่ายเกษตรอินทรีย์บ้านชาปลาไหลตำบลสองพี่น้อง อำเภอนำใหม่จังหวัดจันทบุรี การศึกษาวิจัยใช้เครื่องมือ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก 2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม 3) การสัมภาษณ์กลุ่ม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย พบว่า ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านชาปลาไหล ตำบลสองพี่น้อง อำเภอนำใหม่ จังหวัดจันทบุรีมีคุณลักษณะและบทบาทของความเป็นผู้นำทางธรรมชาติ

อย่างเด่นชัดในด้านของการบริหารหมู่บ้านผนวกกับการมีความสามารถทางด้าน การเกษตร และเป็นผู้นำผลักดันการเปลี่ยนแปลงการเกษตร จากเกษตรเกษตรเคมี มาสู่การทำเกษตรอินทรีย์ในหมู่บ้านและขยายผลเกิดเป็นเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ ที่ประสบความสำเร็จ โดยใช้กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อพัฒนาแบบมีส่วนร่วมต่าง ๆ มากมาย เพื่อให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายเกษตรอินทรีย์บ้านชาปลาไหลแบ่งได้เป็น 1) กลยุทธ์การสร้างสาร 2) กลยุทธ์การใช้สื่อ 3) กลยุทธ์นำเสนอสาร ส่วนการมีส่วนร่วม ของเกษตรกรในเครือข่ายเกษตรอินทรีย์นั้น พบว่า เกษตรกรในกลุ่มประชาชนยังคง มีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ผู้ใช้สาร เป็นส่วนใหญ่ เกษตรกรกลุ่มผู้นำความคิดเห็นจะอยู่ใน ในฐานะผู้ส่งสาร/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมแสดง และเป็นผู้วางแผนและกำหนดนโยบายความคิดเห็นของ เกษตรกรที่มีต่อเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรเห็นด้วยกับเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการเข้าร่วมเครือข่ายเกษตรอินทรีย์เป็นประโยชน์ ต่อเกษตรกรและชุมชน

ยุพิน เกื่อนศรี (2559, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา การพัฒนาเครือข่าย เกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ในจังหวัดอุดรดิตถ์ : กรณีศึกษา ตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ด้านการผลิตข้าว อินทรีย์ การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ และสังเคราะห์องค์ความรู้และ จัดการความรู้ของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ ตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ แกนนำ เกษตรกร ผู้นำชุมชน และผู้บริหารเทศบาลตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ 30 คน โดยใช้วิธีการเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแนวคำถามในการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์ของเครือข่ายผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ มีเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์ในระยะปรับเปลี่ยน จำนวน 30 คน ผลผลิตจะขายในรูปของ ข้าวเปลือก สภาพปัญหาของเกษตรกร ได้แก่ ขาดองค์ความรู้และเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิต ขาดแกนนำของกลุ่มที่เป็นทางการ ผลลัพธ์ของงานวิจัย ได้แก่ กลไกการบริหารจัดการ เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ และรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าว อินทรีย์ ตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ เกิดศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายเกษตรกร

ผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ ตำบลวังกะพี้ เกิดเครือข่ายด้านการผลิตและการตลาดของเกษตรกร
ข้าวอินทรีย์ทั้งภายในและภายนอกจังหวัด และเกิดภาคีเครือข่ายสนับสนุนกลุ่มเกษตรกร
ในพื้นที่อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม

สุเทพ คาเมฆ (2559, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา ทูททางสังคม
กับการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์
เพื่อศึกษาลักษณะทูททางสังคมที่สำคัญ และแนวทางการใช้ประโยชน์จากทูททางสังคมนั้น
ในกระบวนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์
โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีพื้นที่ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า
จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม
การสัมภาษณ์เชิงลึก และสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย
แกนนำและสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภายนอก
ที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา พบว่า ทูททางสังคมที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชนเกษตร
อินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า ในมิติโครงสร้าง คือ เครือข่ายของกลุ่ม และในมิติการปฏิสัมพันธ์
คือ การมีส่วนร่วม ซึ่งทูททั้งสองลักษณะนี้มีบทบาทในกระบวนการดำเนินงานของกลุ่ม
ตั้งแต่ การวางแผน (Plan) การลงมือปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) จนถึงการแก้ไข
และปรับปรุงการดำเนินงาน (Act) โดยกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ มีจุดเน้นในการเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งของเครือข่ายทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ให้เกิดการเชื่อมโยงและ
ขยายการทำงานร่วมกัน รวมทั้งส่งเสริมและเปิดโอกาสให้สมาชิกและเครือข่ายได้เข้ามา
มีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจในการทำงานทุกขั้นตอนในมิติบรรทัดฐาน ทูททางสังคม
ที่สำคัญ คือ ความไว้วางใจกัน ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในขั้นตอนการลงมือปฏิบัติ (Do) และ
การตรวจสอบ (Check) การดำเนินงานของกลุ่ม โดยถูกใช้เป็นแนวทางข้อปฏิบัติและ
ข้อตกลงเบื้องต้นที่ไม่เป็นทางการและเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความเชื่อมั่นในการ
ดำเนินงานร่วมกัน สำหรับทูททางสังคมในมิติการรับรู้และเรียนรู้ คือ การแลกเปลี่ยน
เรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีบทบาทในการดำเนินงานของกลุ่มในขั้นตอนการแก้ไขและปรับปรุง
(Act) กระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน
เสริมสร้างการพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรม รวมถึงถ่ายทอดและปลูกฝังองค์ความรู้
ที่เกี่ยวกับการผลิต การจำหน่าย การบริหารงานทั่วไปและการเงิน

หลักการสำคัญที่ได้เป็นข้อเรียนรู้และข้อเสนอแนะให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ในการใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมในการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเอง ได้แก่ หนึ่ง การผนึกกำลังของทุนทางสังคม กับปัจจัยเกื้อหนุนและทุนชุมชนอื่น ๆ (Synergy) สอง การมีพื้นที่และเวที ให้ทุนทางสังคมได้ถูกใช้ประโยชน์ (Platform) สาม การสร้างและขยายเครือข่าย เพื่อให้เกิดการสะสมและเพิ่มขึ้นของทุนทางสังคม (Accumulation) และ สี่ การเสริมสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรม เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในระยะยาว (Empowerment)

งานวิจัยต่างประเทศ

O'Leary and Vij (2012, อ้างถึงใน พิฑูรย์ ทองฉิม, 2558, หน้า 68) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ความร่วมมือการบริหารจัดการ พบว่า ประเด็นที่สำคัญที่สุดในการวิจัยการจัดการความร่วมมือของประชาชน และการปฏิบัติ ประกอบไปด้วย

- 1) ประเด็นเกี่ยวกับค่านิยม หรือคำจำกัดความ ของความหลากหลายของการแข่งขัน และของการจัดการความร่วมมือ
- 2) การเปลี่ยนแปลงของการจัดการสาธารณะ ซึ่งการจัดการนี้สนับสนุนทำให้เกิดการจัดการความร่วมมือของประชาชน
- 3) “แนวคิดแบบ Da Vinci” ให้คิดนอกกรอบแบบสหวิชา
- 4) การจัดการกับความท้าทายของการทำงานในเครือข่าย
- 5) ความขัดแย้งของความสมดุล และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน
- 6) ปัจจัยที่ควรพิจารณาก่อนการจัดการความร่วมมือ
- 7) ความสำคัญของแต่ละบุคคล
- 8) ความท้าทายของความเป็นผู้นำ
- 9) จุดอ่อนในการวิจัย การจัดการความร่วมมือ และ
- 10) การขาดความเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎี และการปฏิบัติ

สรุปว่าการศึกษา และการปฏิบัติของประชาชนในการจัดการความร่วมมือ จะถูกแยกส่วนโดยทั่วไป กับระดับต่ำของฉันทามติ จากมุมมองของการวิจัยภาคสนาม ตามกระบวนทัศน์ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ข้อตกลงในเรื่องคำจำกัดความของความร่วมมือ
- 2) ข้อตกลงในการจัดการความท้าทายของความร่วมมือ การวิจัย และร่วมไปถึงการปฏิบัติ คำถาม และความสำคัญ
- 3) แบบจำลองทางทฤษฎีที่แม่นยำยิ่งขึ้นของพฤติกรรม
- 4) ข้อตกลงในการวัดตัวแปรที่เกี่ยวข้อง

Land Development Department (2013, Abstract) ได้ทำการศึกษาคำถามว่า การใช้ที่ดินสำหรับมันสำปะหลัง พบว่า เมื่อนำการใช้ประโยชน์ที่ดินมาซ้อนทับกับข้อมูลความเหมาะสมของดินสำหรับ มันสำปะหลัง อำเภอด่านขุนทด จะพบว่า มีเกษตรกรปลูก

มันสำปะหลังในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมน้อย และไม่เหมาะสม จำนวน 368,075 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 42.4 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งในอนาคตคาดว่าจะส่งผลให้ดินมีความเสื่อมโทรม เกิดการใช้ประโยชน์ไม่ยั่งยืนหากไม่มีการบริหารจัดการที่เหมาะสม ดังนั้นการขับเคลื่อนนโยบายการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน สำหรับการปลูกมันสำปะหลังให้เกิดความยั่งยืน โดยใช้แนวคิดการพัฒนาโครงการแบบมีเหตุมีผลจะทำให้เกิดการยอมรับจากเกษตรกร เนื่องจากเป็นแนวทางที่ได้รับความเห็นและการตัดสินใจจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทุกภาคส่วน กำหนดวัตถุประสงค์การพัฒนาและขับเคลื่อนจากสภาพปัญหาเป็นหลัก มองปัญหาและการแก้ไขปัญหาแบบองค์รวมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม จะทำให้สามารถนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม มีความชัดเจน และเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สีสะหวัน วงศ์กัตัญญ (2014, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา ยุทธศาสตร์ การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยการพึ่งตนเองของประชาชน กลุ่มครัวเรือนทำไร่หมุนเวียน : กรณีศึกษาบ้านโนนสมบูรณ์ เมืองวิไลบุรี แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนที่ทำไร่หมุนเวียน : กรณีศึกษาบ้านโนนสมบูรณ์เมืองวิไลบุรี แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 2) สร้างยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยการพึ่งตนเองของประชาชนที่ทำไร่หมุนเวียน กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 68 คน โดยเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง และแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนที่ทำไร่หมุนเวียน : กรณีศึกษาบ้านโนนสมบูรณ์ เมืองวิไลบุรี แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่า สภาพปัจจุบัน ความยากจนของประชาชนที่ทำไร่หมุนเวียน : กรณีศึกษาบ้านโนนสมบูรณ์ เมืองวิไลบุรี แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดังนี้ 1) เพราะการขาดความรู้ความเข้าใจในการประกอบสัมมาชีพ และมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพน้อยที่สุด 2) ขาดโอกาสในด้านต่าง ๆ เช่น ขาดโอกาสในการศึกษา ขาดโอกาสในการพัฒนาทักษะต่าง ๆ และขาดโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น

3) การศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาทำให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพน้อยหรือขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนเนื่องจากขาดสินทรัพย์ในการค้ำประกันและมักถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่เสี่ยงต่อการขาดทุนสูง ส่วนความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประชาชนที่ทำไร่หมุนเวียน : กรณีศึกษาบ้านโนนสมบูรณ์ แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับน้อยที่สุด ผู้เชี่ยวชาญประเมินความเหมาะสมเป็นไปได้ของยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยการพึ่งตนเองของประชาชนที่ทำไร่หมุนเวียน : กรณีศึกษาบ้านโนนสมบูรณ์ เมืองวิไลบุรี แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน

Noisopha (2015, Abstract) จากผลการวิจัยของกระทรวงเกษตรและการคุ้มครองผู้บริโภค ประเทศเยอรมัน (BMELV) ได้สำรวจความนิยมบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ในปี 2013 พบว่า ผู้บริโภคที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี มีอัตราการซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น อาหารที่นิยมบริโภคได้แก่ กาแฟ ข้าว ชา ผัก และผลไม้ นอกจากนั้นในประเทศทวีปยุโรปยังมีการสนับสนุนการบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ และสนับสนุน การผลิตในประเทศแต่กำลังการผลิตก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค

Ngarmtrakulchol (2016, Abstract) ได้ทำการศึกษา “รัฐบาลท้องถิ่น: บทเรียนเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนญี่ปุ่น” ผลการศึกษาพบว่า ที่กล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนของญี่ปุ่นมี ความเข้มแข็งนั้นเกิดจากการที่บุคคลมีจิตสำนึกที่มุ่งมั่น และมีจิตสำนึกของความเป็นชนชาติญี่ปุ่นที่เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และมีความรับผิดชอบต่อสังคมจึงทำให้ประเทศพ้นวิกฤตไปทุกครั้งที่เกิดปัญหา

สรุปจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ประสิทธิภาพการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ คือ ผลสำเร็จที่เกิดจากการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ เพื่อพัฒนาเกษตรกร ของสำนักงานเกษตรอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ตามหลักการสำคัญ 4 ข้อของเกษตรอินทรีย์ คือ สุขภาพ นิเวศวิทยา ความเป็นธรรม และการดูแลเอาใจใส่ (Health, Ecology, Fairness and Care) โดยสรุปได้ดังนี้คือ 1) ด้านสุขภาพ (Health) เกษตรอินทรีย์จะทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ พืชมีสุขภาพดี ออกงาม สัตว์กินพืชที่ปราศจากสารพิษทำให้สมบูรณ์ มีผลให้ผู้บริโภคมีสุขภาพที่ดีด้วย 2) ด้านระบบนิเวศ (Ecology) การทำฟาร์มเกษตรอินทรีย์จะต้องจัดการให้ดินพืช

ลัทธิ์เกี่ยวกัน โดยการหมุนเวียนใช้ประโยชน์ของอินทรีย์สารในฟาร์มมากที่สุด นอกจากนี้
 ผู้เกี่ยวข้องการผลิต การแปรรูป การตลาดและการบริโภคจะต้องปกป้องสิ่งแวดล้อม
 3) ด้านความเป็นธรรม (Fairness) การทำเกษตรอินทรีย์ต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์
 ของเกษตรกร ผู้ประกอบการแปรรูป การจัดจำหน่าย และผู้บริโภค เช่น การเข้าถึง
 อย่างเสมอภาค การค้าที่เป็นธรรม การเคารพสิทธิของสรรพสิ่งในโลก เพื่อคุณภาพชีวิต
 ที่ดีของทุกชีวิต 4) ด้านการมีสำนึกที่ดี (Care) ผู้เกี่ยวข้องจะต้องมีสำนึกที่ดีในการผลิต
 ที่ไม่เสี่ยงต่อการทำลายระบบนิเวศ และคุณภาพชีวิตของทุกสิ่ง เข้าใจในระบบนิเวศเกษตร
 ธรรมชาติของห่วงโซ่อาหาร ไม่ใช่สารเคมีใดๆ ฮอร์โมน ตลกดจนพืชหรือสัตว์ที่ติดต่อกับ
 พันธุ์กรรม และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์
 ของสำนักงานเกษตรอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ 1) ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์
 ซึ่งหมายถึง การรับรู้และเข้าใจของเกษตรกรในเขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
 ที่ลงทะเบียนเกษตรกร กับสำนักงานเกษตรอำเภอเขาวง เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์
 2) การพัฒนาเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ ซึ่งหมายถึง การพัฒนากลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอ
 เขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ลงทะเบียนเกษตรกร กับสำนักงานเกษตรอำเภอเขาวง เกี่ยวกับ
 เกษตรอินทรีย์ และ 3) การมีส่วนร่วมตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ จะเป็นการที่เกษตรกร
 ในเขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ลงทะเบียนเกษตรกร กับสำนักงานเกษตรอำเภอ
 เขาวง ได้เข้าร่วมในการตัดสินใจ ร่วมดำเนินการร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์
 และร่วมติดตามและประเมินผล ในการบริหารงานตามแนวทางเกษตรอินทรีย์
 ของสำนักงานเกษตรอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์